УРЕДНИШТВО

Бојан Јовић
главни и одговорни уредник
(Институт за књижевност и уметност, Београд)

Бојан Ђорђевић
заменик главног и одговорног уредника
(Филолошки факултет, Београд)

Андрей Николаевич Власов
(Институт русской литературы РАН, Санкт Петербург)

Francisco Javier Juez Gálvez
(Universidad Complutense, Madrid)

Љиљана Бањанин
(Università di Torino)

Наташа Ковачевић
(Eastern Michigan University, Ypsilanti)

Magdalena Koch
(Uniwersytet A. Mickiewicza, Poznan)

Сања Мацура
(Филолошки факултет, Бања Лука)

Весна Елез
(Филолошки факултет, Београд)

Игор Перишић
(Институт за књижевност и уметност, Београд)

Снежана Милосављевић Милић
(Филозофски факултет, Ниш)

Данијела Петковић
(Институт за књижевност и уметност, Београд)

Дуња Душанић
(Филолошки факултет, Београд)

Robert Hodel
(Universität Hamburg)

Слађана Јаћимовић
(Учитељски факултет, Београд)

Марко Аврамовић, секретар
(Институт за књижевност и уметност, Београд)

Марјана Ђукић
(Универзитет Црне Горе)

КЊИЖЕВНА ИСТОРИЈА излази три пута годишње. Издаје ИНСТИТУТ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И УМЕТНОСТ, Београд. Уредништво и администрација: Краља Милана 2, тел. 2686–036, sekretar@knjizevnaistorija.rs. Издавање овог броја часописа финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Штампа и повез: Службени гласник. Београд. За издавача: Бојан Јовић. Ликовно решење: Соња Павловић. Прелом и припрема: Лариса Малић. Тираж: 300 примерака.

ISSN 0350–6428 УДК 82

LI 2019 169

КЊИЖЕВНА ИСТОРИЈА

Часопис за науку о књижевности

ЧИТАЊЕ ТРАДИЦИЈЕ:
Словеначка књижевност после 1991. (I)
(приредила Варја Балжалорски Антић)
Варја Балжалорски Антић, Увод (9-12)
Матевж Кос, Други светски рат и савремени словеначки роман (13-30)
Томо Вирк, Јанчаров роман *Те ноћи сам је видео* и етика репрезентације (31-51)
Марко Јуван, „Избрисани" између политике порицања и егземпларности савременог словеначког романа (53-75)
Криштоф Јацек Козак, Алеш Дебељак, сироче „југословенске Атлантиде" (77-92)

НАСЛЕЂЕ МОДЕРНИЗМА: *Бекет и миграције (I)*
(приредио Предраг Тодоровић)
Предраг Тодоровић, Бекет и миграције (95-96)
Jonathan Bignell, When *Beckett on Film* Migrated to Television (97-108)
Teresa Rosell, Samuel Beckett and Linguistic Exile (109-121)
Predrag Todorović, Performing Beckett in Diferent Media in Serbia (123-132)

КОНТЕКСТИ: *Периодика између књижевне форме и друштвеног активизма (II)*
(приредила Биљана Андоновска)
Предраг Бребановић, The Dark and Bloody Crossroads. Сукоб на левици у – Америци (1911–1952) (135-165)
Горан Лазичић, Како се калила постмодерна: Давид Албахари као уредник у часопису *Књижевна реч* (167-190)

ПРЕПЛИТАЊА: *Словенске књижевности и видео игре (II)*
(приредио Дејан Ајдачић)
Дејан Ајдачић, Компјутерска игра у киберфантастици: „Лавиринт смрти" у два романа Сергеја Лукјаненка (193-203)
Bogdan Trocha, Współczesne gry i ich literackie konotacje (205-221)

КЊИЖЕВНА ГРАЂА:
Биљана Андоновска, Петар Јевремовић, „И тај добри момак је писао": чешка (ауто)биографија Гаврила Принципа (225-254)

СТУДИЈЕ, ОГЛЕДИ, ПРИЛОЗИ:

Дејан Илић, Чуда светог Саве у предањима, легендама и легендарним причама (257-280)

Александра Корда Петровић, На путу за Константинопоље: чешки путописци на Балкану (281-297)

Александра Кузмић, Светле слике Драгутина Илића (299-313)

Силвија Новак Бајцар, „Мозак који је избачен из лобање": *Пешчаник* Данила Киша као ауто/патографија *о залуталом рационализму* (315-327)

Milica Mustur, Mise-en-abyme der Rezeption. Zu den Frühkritiken des *Chasarischen Wörterbuchs* auf Deutsch (329-349)

Марина Шимак Спевакова, Међукњижевне везе у прози словачког аутора Павела Виликовског из угла рецепције и превода (351-363)

Небојша Лазић, Сталкеров поглед: свет, зона, соба (Мисао Андреја Тарковског о човеку и свету и њена визуелизација у *Сталкеру*) (365-383)

Илијана Чутура, Виолета Јовановић, Ћутање и смех као оспољавање ослобађања јунака у роману *Доротеј* Добрила Ненадића (385-405)

Giulia Baselica, La narrativa italiana in Russia tra la fine del XX secolo e l'inizio del XXI (407-419)

ОЦЕНЕ, ПРИКАЗИ, БЕЛЕШКЕ:

Данијела Петковић, „Канонска" и „неканонска епика" (Смиљана Ђорђевић Белић, *Постфолклорна епска хроника. Жанр на граници и границе жанра*, Београд: Чигоја штампа: Институт за књижевност и уметност, 2016) (423-428)

Бојан Ђорђевић, Интелектуалац у свом и нашем времену: Шта (нам) је био и шта (нам) је данас Владан Десница (Drago Roksandić, *Iluzije slobode: Ogledi o Vladanu Desnici*, Politička kultura, Zagreb, 2017) (429-433)

Александар Момчиловић, Ово време је изашло из „Глоуба" (Stephen Greenblatt, *Tyrant: Shakespeare on Politics*, 2018) (435-439)

Милан Громовић, Насушни битак савременог српског песништва након Елиота и Валерија (Слободан Владушић, *Орфеј и зајушач: Упутство за употребу поезије након Елиота и Валерија*, Академска књига, Нови Сад, 2018) (441-446)

Милош Живковић, О езотерији у Средњој, Источној (и Јужној) Европи (*Studies on Western Esotericism in Central and Eastern Europe*, Nemanja Radulović, Karolina Maria Hess, Szeged: Jate Press, 2019) (447-449)

Скуп о савременом роману (451-452)

Век манифеста (453-455)

Рецензенти *Књижевне историје* за 2019. годину (бр. 167–169) (455-457)

Издања Института за књижевност и уметност у 2019. години (459-463)

UDK 82

LITERARY HISTORY No. 169

Journal of Literary Studies

READINGS OF TRADITION:

Slovenian Literature After 1991 (I) (edited by Varja Balžalorski Antić)

Varja Balžalorsky Antić, Introduction (9-12)

Matevž Kos, The Second World War and the Contemporary Slovenian Novel (13-30)

Tomo Virk, Jančar's Novel *I Saw Her That Night* and the Ethics of Representation (31-51)

Marko Juvan, The "Erased" between the Politics of Denial and the Exemplarity of the Contemporary Slovenian Novel (53-75)

Krištof Jacek Kozak, Aleš Debeljak, the Orphan of "Yugoslav Atlantis" (77-92)

THE HERITAGE OF MODERNISM:

Beckett and Migrations (I) (edited by Predrag Todorović)

Predrag Todorović, Beckett and Migrations (95-96)

Jonathan Bignell, When *Beckett on Film* Migrated to Television (97-108)

Teresa Rosell, Samuel Beckett and Linguistic Exile (109-121)

Predrag Todorović, Performing Beckett in Diferent Media in Serbia (123-132)

CONTEXTS: *Periodicals Between a Literary Form and Social Activism (II)* (edited by Biljana Andonovska)

Predrag Brebanović, The Dark and Bloody Crossroads. The Conflict on the Left – in America (1911–1952) (135-165)

Goran Lazičić, How the Postmodern Was Tempered: David Albahari as Editor of the Magazine *Književna reč* (167-190)

INTERTWININGS:

Slavic Literatures and Video Games (II) (edited by Dejan Ajdačić)

Dejan Ajdačić, Computer Role Playing Game in Cyberfantastics: "Labyrinth Of Death" in Two Novels of Sergei Lukyanenko (193-203)

Bogdan Trocha, Contemporary Games and Their Literary Connotations (205-221)

LITERARY MATERIAL:

Biljana Andonovska, Petar Jevremović, "And That Good Fellow Was Writing": The Czech (Auto)Biography of Gavrilo Princip (225-254)

STUDIES, ESSAYS, CONTRIBUTIONS:

Dejan Ilić, St. Sava's Miracles in the Folk Tradition, Legends, and Legendary Stories (257-280)

Биљана АНДОНОВСКА
Петар ЈЕВРЕМОВИЋ

biljana.andonovska@gmail.com
pjevremo@f.bg.ac.rs

„И ТАЈ ДОБРИ МОМАК ЈЕ ПИСАО“: ЧЕШКА (АУТО)БИОГРАФИЈА ГАВРИЛА ПРИНЦИПА[1]

Институт за књижевност и уметност, Београд

Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Апстракт: У раду анализирамо околности настанка и објављивања кратког аутобиографског записа за који се тврди да га је Гаврило Принцип лично сачинио на немачком језику јануара 1916. у Терезину. Запис је 1919. године објављен у чешкој (*Mladé proudy*, *Probuzení*) и у југословенској периодици (*Riječ Srba–Hrvata–Slovenaca*, *Демократија*), и потом у више наврата прештампан у међуратном периоду. У прилогу уз рад доносимо изворну чешку верзију и нов српски превод овог документа.

Кључне речи: Гаврило Принцип, аутобиографија, Млада Босна, Сарајевски атентат, Први светски рат, Терезин, Јан Властимил Хвојка, Карел Нови, Мартин Папенхајм, чешко-српске културне везе

Огроман број написа о Гаврилу Принципу стоји у упадљивој несразмери с количином писаних трагова који потичу од самог Принципа. С изузетком неколицине *писама* и *маргиналија* на књигама, једне политичке *репортаже* (с избора у Хаџићима) и једног *излетничког записа* (с Бјелашнице), остали се извори заснивају на Принциповим речима, али су ипак посред(ова)ни: два рашчитана *стенограма* (са суђења у Сарајеву и са психијатријског разговора у Терезину) и два апокрифна *затворска записа* (песма и графит).

Иако се за овако скроман биланс у погледу непосредних извора могу наћи објашњења (младост, илегалност рада), чињеница да је иза Принципа остало тако мало, претежно посредних и готово искључиво *усмених* и *рукописаних* трагова, имаће битне последице. Први међу „видовданским херојима“ за собом је оставио само контуре и крхотине говора, и управо у тој *празнини* огроман простор за разноврсне имагинативне дописе и пројекције, што ће се битно одразити и на третман Г. Принципа у историографији, публицистици и уопште јавној речи.

Нови документ који овом приликом представљамо могао би допунити невелики корпус текстова који преносе Принципове непосредне исказе. Реч је о кратком аутобиографском запису за који се тврди да га је Принцип лично сачинио јануара 1916. у Терезину, и

1 Рад је део интердисциплинарних истраживања везаних за нова читања документа који је, након разговора с Г. Принципом у Терезину, обезбедио др Мартин Папенхајм (в. Jevremović 2018).

Библид 0350–6428, Год. 51 бр. 169 (2019), стр. 225–254. / оригинални научни рад
УДК 94(497)"1914":930.25(437.3)"1919"
329.73:929 Принцип Г.(093.3)
https://doi.org/10.18485/kis.2019.51.169.12

који би, дакле, припадао оном завршном и најмање познатом сегменту његовог живота након сарајевског суђења.[2] Тај запис је недуго по окончању рата у два наврата објављен у чешкој периодици: најпре јула 1919. године у листу *Mladé proudy* (*Младе струје*), а потом и новембра 1919. у листу *Probuzení* (*Буђење*). Занимљиво је да је он готово истовремено објављен и у југословенској штампи: најпре у листовима *Riječ Srba–Hrvata–Slovenaca* и *Демократија* (јул и август 1919), а онда и у неколико гласила различитог профила током међуратног периода. Упркос ексклузивности и потенцијалном значају овог документа, он је – мимо уобичајене критичке евалуације, или оне врсте интервенција које су преживели младобосанци иначе промптно спроводили када су се појављивали написи о Сарајевском атентату и предратној омладини чији су садржаји или аутентичност били проблематични – готово неосетно *ишчезао* с мапе извора на основу којих разумевамо Принципа и Младу Босну.[3]

Како нас овај документ не води у опскурне просторе сензационалистичке штампе, пустоловне имагинације или дипломатских фалсификата, којих иначе није мањкало у повести о Сарајевском атентату, већ у културно-историјски солидно профилисане амбијенте, како у чешкој, тако и у југословенској средини, одлучили смо да га вратимо у истраживачки фокус и, колико је то засад могуће, историјски контекстуализујемо.

У прилогу доносимо изворну чешку верзију документа и његов савремени превод на српски језик, који је сачинила проф. Александра Корда Петровић.[4] У овом раду реконструисаћемо околности на-

2 „О њиховом животу, боље рећи умирању у том (Терезинском) затвору мало је свједока, а још мање оних који су о том писали. Ма колико били оскудни, то су једини подаци, који бацају свјетлост у дубоки мрак њиховог скончавања“ (Љубибратић 1959: 266).

3 Иако нам присуство овог документа у чешкој историографији није било, и услед језичке баријере и није могло бити, предмет ширих истраживања, неопходно је скренути пажњу на један занимљив, целоживотни пројекат бављења Сарајевским атентатом у чешкој култури са којим смо се током истраживања срели. Реч је о раду г. Станислава Бухара из Литомјержица, на којег нас је упутила администрација Терезина. С. Бухар, који је за потребе својих истраживања научио и српски језик, аутор је непубликоване четворотомне студије о Сарајевском атентату, у оквиру које би посебну пажњу српске јавности, па и издавача, могао да привуче том посвећен тамновању сарајевских атентатора у Чешкој. Међу бројним чешким изворима које Бухар разматра, и који би могли попунити многе празнине у знањима о последњим данима сарајевских атентатора, налази се и аутобиографија Гаврила Принципа (њена друга верзија). Наш пут до овог документа био је, међутим, другачији. Трагајући за једном референцом везаном за др Мартина Папенхајма и наводно публиковање његових разговора с Принципом у Прагу 1919. (слеђеној према: Kafka 1971), из Националне библиотеке Чешке – којој дугујемо велику захвалност – послали су нам заправо Принципове *разговоре са самим собом*, тј. документ који је предмет рада. Бухарова студија скренула нам је, међутим, накнадно пажњу на постојање друге верзије животописа и потврдила идентитет њеног приређивача, о чему ће бити речи на одговарајућим местима у раду.

4 Проф. Александри Корди Петровић захваљујемо на преводу овог и свих пратећих чешких докумената које наводимо у раду.

станка и објављивања овог извора у чешкој и у југословенској периодици. У наставку истраживања, које ће бити засебно публиковано, помније ћемо се бавити самим текстом (ауто)биографије и испитати место које она заузима у односу на сродне изворе, посебно у поредбеној анализи с документом који јој је хронолошки, садржајно и жанровски најсроднији – стенографски забележеним разговорима које је, у приближно исто време и на истом месту, с Принципом водио бечки неуролог и психијатар Мартин Папенхајм.

У овом тренутку било би свакако преурањено доносити коначне судове о аутентичности овог документа, која може бити предмет даљих стручних расправа и индивидуалних истраживачких (пр)оцена. Оно што ћемо настојати јесте да из доступне грађе издвојимо податке који доприносе утврђивању веродостојности извора. Поред значаја који има као могући тестаментарни запис Г. Принципа и сведочанство о снази чешко-југословенских веза, тај запис важан је и из бар још два разлога. Најпре, као документ који на неуралгичан начин указује на потребу темељног критичког преиспитивања како примарних извора и сведочанстава о Принципу, тако и њиховог третмана у савременој научној и културној јавности, који се не може окарактерисати другачије него као *забрињавајући*. Поред тога, овај чешки документ извесно је у присној и можда генетичкој вези са једним од најзначајнијих извора које имамо о Принципу (разговори с Папенхајмом), те га је и из те перспективе неизоставно пажљиво размотрити. Како је било могуће да почетком 1916. настану два исповедна документа заснована на речима најстроже чуваног политичког затвореника Аустроугарске монархије? И зашто њихово пласирање у раној послератној јавности није обезбедило трајнију пажњу, да би потом управо на реторичко-афективној и садржинско-идејној основи коју та два документа уводе поступно био изграђен данас већ увелико устаљен наратив о починиоцу Сарајевског атентата?

Околности настанка и публиковања

Чешки контекст

Текст „Vlastní životopis Gavro Principa“ („Лични животопис Гавре Принципа“) објављен је 10. јула 1919. у прашком часопису *Mladé proudy* (*Младе струје*). Чешки миље објављивања овог документа културно-историјски није нимало неочекиван. Поред читаве мреже културних интеракција које је у духу антиимперијализма, неославизма, соколства, Масариковог политичког реализма и књижевне модерне започела већ претходна политичка и књижевна генерација, чешка средина имала је посебну ауру и за југословенску националистичку омладину, која је део својих активности, студија, па и издавања властитих публикација (часописи *Зора*, *Вал*,

Југославија), пред Први светски рат преселила у – како су га доживљавали – *слободњачки Прагу* (Jevđević 1934: 25).[5]

Чешка компонента биће неизоставна и у биографском наративу о Гаврилу Принципу. Занимљиво је да је прво и најдуже Принципово писмо (1912) било адресирано управо у Праг, пријатељу Марку Маглову, који је због политичке делатности у то време био заточен у прашком затвору (Bogićević 1954b: 130–133; Bogićević 1965: 56). Причу о Принципу потом ће настанити и ликови чешких доктора, чувара, болничарки, затвореника, који су гајили симпатије према сарајевским атентаторима и настојали да им олакшају терезинско заточеништво.[6] У разговорима са др Папенхајмом, Принцип ће такође по(д)вући аналогију између положаја јужнословенских и других словенских народа, посебно Чеха и Пољака, у Аустроугарској (*Princip o sebi*, 1926: 13).

У време објављивања Принципове аутобиографије (лета 1919) у чешкој јавности су у јеку биле вести о наласку и ексхумацији гробова Гаврила Принципа, Трифка Грабежа и Недељка Чабриновића, за шта су у великој мери били заслужни управо негдашњи патриотски, социјалистички и антиаустријски оријентисани чешки омладинци. Патетичне речи Стевана Жакуле, који је у полуприватној организацији „мале чете соколске" јула 1920. спровео пренос посмртних остатака „видовданских хероја" у Сарајево, добро дочаравају општи етос југословенско-чешког пријатељства тог времена, тј. уверење да „нити има земље која би била достојнија да им, након смрти, буде друга мати, нити народа који би тако истински схватио њихову величину, толико их волио и чувао их као своје рођене" (Жакула 1930: 14). На бројне одјеке Сарајевског атентата у чешкој штампи, публицистици и литератури, континуирано су скретали пажњу и преживели младобосанци.[7] Упркос тим назнакама, у домаћој историографији овај важан чешки ехо Сарајевског атентата никада није систематски обрађен.

5 И у хрестоматији *Млада Босна: писма и прилози* може се наћи низ назнака о везама јужнословенске и чешке омладине, попут писма Ј. Бокоњића о посетама предратне југословенске омладине Клофачевој странци (Bogićević 1954b: 36), прогласа прашке југословенске националистичке омладине (378–382) или летка из маја 1914. који акроним СХС додаје и слово Ч за Чешку „пошто се Праг показао врло сусретљиво приликом уједињења српске, хрватске и словеначке академске омладине под именом Југославија" (386).

6 У нашој средини је забележен тек мали део чешких сведочанстава о сусретима с Принципом у Терезину, а и неки важни примери који су не само библиографски регистровани већ и преведени – попут сведочанства др Јана Левита, хирурга који је лечио Принципа (Рајнвајн 1964; Levit 1928) – остали су потпуно неискоришћени.

7 У поговору *Сарајевском атентату* Б. Јевтић пише о посебном занимању чехословачке јавности за атентат и упућује на чланке у то време публиковане у чешкој штампи (1924: 79–80). Љубибратић такође бележи: „Чешки народ није ни послије преноса престао да слави успомену на сарајевске атентаторе. Патриотско грађанство Терезина чува кенотафе с именима Принципа, Чабриновића и Грабежа као свети аманет свога града. Објављени су бројни чланци разних аутора у чешким листовима о њима и њиховој мученичкој смрти у чешкој земљи. О сарајевским атентаторима писано је не само у чешкој штампи него и у чешкој литератури. Чешки пјесник Звиержина написао је поему о Принципу, а Карел Нови роман *Атентатори*, којем је сиже сарајевски атентат" (Љубибратић 1959: 18).

Младе струје и Карел Нови

Поред општег чешког контекста једнако је важан и идеолошки профил часописа у којем је Принципова аутобиографија објављена. Часопис *Младе струје* излазио је у Прагу од 1901. до 1939. године (с прекидом током рата) као орган чешке народне социјалистичке омладине, управо подмлатка Чешке (народне) социјалистичке партије Вацлава Клофача.[8] По повезивању питања народног ослобођења и социјалистичких идеја ово гласило било је блиско и позицијама младобосанске омладине. Још је индикативније да је уредник *Младих струја* у време објављивања Принциповог животописа и потписник уредничке напомене уз њега, био чешки књижевник Карел Нови (право име Karel Novák, 1890–1980), који ће 1935. године објавити роман *Атентат* (*Atentát*), „најуспелији покушај романа о сарајевском атентату" (Кршић 1954: 6).[9] У једном тексту из средине тридесетих година, који су пренеле бањалучке *Врбаске новине*, Карел Нови евоцирао је непосредну сарадњу предратне југословенске и чешке омладине, посебно кроз часопис *Младе струје*, који је своје читаоце редовно извештавао о ситуацији на „Словенском југу" (Novi 1935).[10] Занимљиво је да је Принципова аутобиографија по свему судећи уткана и у саме потицаје за писање *Атентата*: гостујући јануара 1938. у Љубљани, Карел Нови је изјавио да му је најснажнији импулс за писање романа дала једна „непознат[а] аутобиографиј[а] атентатора Принципа, коју му је дао један војник" (–о 1938: 9).[11]

8 Промене поднаслова говоре о идеолошкој и организационој динамици листа: након *List národní mládeže socialistické*, следили су: *List mládeže národně sociální* (од 1908); *List proletářského dorostu* (од 1918); *List čs. mládeže socialistické* (од 1921); *Ústřední orgán Svazu Československé mládeže socialistické v ČSR* / *Týdeník československé socialistické mládeže*) (Praha: V. Rejmon / Emil Špatný, 1901–1914, 1918–1939). О томе в. *Databáze Národní knihovny ČR*. Карел Нови је уредник *Младих струја* био у периоду 1918–1921, када су оне излазиле као „лист пролетерске младежи".

9 О роману је одмах по његовом објављивању писао Јован Кршић у сарајевском *Преɪледу*, а Кршићева супруга, Смиљана Кршић, превешће интегрално роман 1954. за Народну просвјету у Сарајеву (Нови 1954). Превод овог романа почео је, међутим, да излази у наставцима још крајем међуратног периода, у листу *Нова срйска ријеч* 1940–1941; претпостављени преводилац је М. Ракочевић (в. фусноту 11). О роману К. Новог в. Кршић 1954; Тришић 1954; Popović 1969: 83–86; Ристић 2014; Корда-Петровић (2019).

10 Карел Нови говорио је над гробовима Принципа, Грабежа и Чабриновића у Терезину (в. Nový 1938b: 6; Ракочевић 1938), и у то време објавио чланак „Po stopach sarajevsksch mučedniku" (Nový 1919).

11 У напоменама уз књигу Л. Пфефера *Истраїа у Сарајевском аɪентаɪу,* Милан Ћурчин цитирао је ову изјаву према љубљанском дописнику београдске *Правде* Ракочевићу, за ког каже да је у то време и преводио роман Карела Новог. У цитату који Ћурчин наводи (а који због вероватне грешке у датуму објављивања чланка у *Правди* нисмо успели да нађемо и упоредимо), такође стоји да је роман *Атентат* „рађен на основу једне непознате аутобиографије Гаврила Принципа, до које је Нови дошао од једног војника за време Рата" (према Пфефер 1938: 169). В. и Ракочевић 1938.

Имајући у виду значајне и још увек недовољно осветљене везе између чешке и југословенске омладине у предратној епохи, затим ратно заточеништво и смрт једног броја сарајевских завереника у Чешкој, најзад и лично интересовање К. Новог за тему Сарајевског атентата, објављивање Принциповог животописа у *Младим струјама*, као и изразито афирмативна аура којом је оно окружено, не делују нимало неочекивано.

Јан Властимил Хвојка

Ко је био тај „војник" који је Карелу Новом дао „аутобиографију атентатора Принципа"? Захваљујући белешци коју је К. Нови оставио у фусноти уз Принципов животопис, сазнајемо како је редакција дошла до прилога, а тиме и за идентитет особе која је заслужна за његову трансмисију. Принципов животопис часопису је послао извесни „брат" Хвојка из Јичина, који је такође био терезински затвореник, а, како се тврди, и нека врста Принциповог конфидента. Реч је о Јану Властимилу Хвојки (1888–1930), који је као присталица Клофачеве Народно-социјалистичке партије и припадник предратне антимилитаристичке и антиаустријски настројене омладине, након једног инцидента с певањем химне „Хеј Словени", на почетку рата био ухапшен, а казну је, све до амнестије јуна 1917, издржавао у Терезину. После рата Хвојка је био члан и посланик чешке Народно-социјалистичке партије и уредник часописа *Probuzení* (*Буђење*, 1919–1921)[12] у Јичину, где је изненада и умро 1930.[13] Профил и кредибилност овог *посредника* сразмерно су важни за разматрање аутентичности аутобиографског документа који је обезбедио. Будући

12 *Probuzení: krajský orgán čsl. strany socialistické a Jednoty čsl. malozemědělců v Podkrkonoší*. Jičín: Československá strana socialistická, 1919–1921. Податак о Хвојки као уреднику према Maina 1975: 30; Buchar 106.

13 Податке о Хвојки наводимо претежно према некролошкој белешци објављеној у *Lidové noviny* 24. 8. 1930, која гласи: „У Јичину је данас умро бивши посланик народно-социјалистичке партије Јан В. Хвојка, управник окружне јичинске болничке благајне. Потицао је из општине Вапна код Новог Бицова. Политички је био активан још у покрету антимилитаристичке омладине, касније као уредник недељника *Kladenský kraj*. Почетком рата био је ухапшен због певања химне *Хеј Словени*, када су грађани Јичина демонстрирали приликом одласка пука на фронт. Био је осуђен на четири године и заточен у тврђави Терезин, одакле је пуштен на основу амнестије 1917. године. На страначкој листи народно-социјалистичке партије био је на другом месту иза посланика Лауба. Када је овај у децембру 1926. предао мандат, Хвојка је постао посланик током остатка другог изборног мандата. Умро је изненада од тровања крви." С. Бухар наводи да су се Карел Нови и Хвојка добро знали (Buchar 108). Занимљиво је да се Хвојка по правилу помиње и у уводним белешкма уз превод Принципове аутобиографије у југословенској штампи, при чему се наводи и његова функција лекарског помоћника, што, међутим, није поменуто у белешци Карела Новог у *Младим струјама*, те указује на постојање додатних извора и/или информација.

да је реч о јавно експонираној и политички ангажованој личности, могућност фалсификата знатно је умањена.[14]

Хвојкина политичка становишта и ангажман у предратном омладинском покрету објашњавају и посебан пијетет с којим он приступа чувању сећања на Г. Принципа. Након објављивања Принциповог животописа у *Младим струјама*, Хвојка ће се свом терезинском пријатељству вратити у још два наврата, оба пута у часопису *Буђење*. Хвојка је ту најпре 17. и 24. октобра 1919. у два наставка објавио чланак „Гаврило Принцип. Сећање на мртвог пријатеља", где је описао Принципов лик, упознавање с њим и услове боравка у Терезину (Chvojka 1919a; 1919b).[15] На подстицај читалаца, он је потом 7. новембра 1919. изнова штампао Принципов затворски животопис (Chvojka 1919c).

Том другом пригодом Принципова аутобиографија је штампана унутар Хвојкиног чланка који је насловљен „Животопис Гавре Принципа". Хвојка чланак започиње кратком уводном белешком, након које је Принципов животопис интегрално наведен под наводницима. У уводу Хвојка подсећа да је Принципов животопис већ публикован у *Младим струјама*, али и истиче да се он тек сада објављује у *целовитом* облику. Поређење две верзије показује да се разлика пре свега односи на неколико уводних реченица друге верзије, у којима се, самосвесно и аутоиронично, говори о самој природи аутобиографског писања:

> Писати аутобиографију значи бити индискретан према самоме себи, [што су] иначе сулуде ствари које ме нервно исцрпљују. То значи имати не само довољно снаге за властито мишљење, већ и знање језика и помоћу њега све изразити. – Уосталом, не ради се ипак о биографији неког генија!
>
> О сличним стварима обично се говори неким подсмешљивим тоном, при чему се ипак обично не заборавља властито Ја – код мене је то свакако само случајност, о којој сам се у животу старао тако мало.[16]

14 Посебно у поређењу са сензационалистички и авантуристички конципираним примерима. Тако је у мађарској штампи објављено сведочење једног Чеха, наводно тамничара у Терезину, о Принциповом покушају бекства из затвора (о раскринкавању тог пустоловног журналистичког излета в. Жакула 2014: 503–506). Романескном имагинацијом задојен је и пример брачног пара који је пласирао причу о свом учешћу у младобосанској завери и атентату, о чему в. у књизи Ц. Поповића *Око сарајевског атентата* (1969).

15 Овај чланак прештампан је и у листу *České slovo* 4. 7. 1924.

16 У изворнику: „Autobiografii psáti znamená, býti indiskrétním proti samu sobě, jinak podobné šílené věci, které mě nervově vyčerpávají. Znamená míti ne pouze s dostatek síly k vlastnímu úsudku, ale také znalost řeči a pomocí té všechno k výrazu přivésti. – Ostatně, nejedná se přece o biografii nějakého génia! O podobných věcech mluvívá se obyčejně jakýmsi posměšným tónem, vždyť při tom obvykle nezapomíná se vlastního Já – u mě ovšem jest to jen náhoda, o kterou staral jsem se v životě tak málo" (Chvojka 1919c: 2; в. Buchar 108).

Хвојка у својој белешци износи и неколико података о изворном облику документа, као и о Принциповим језичким компетенцијама. Хвојка каже да објављује „верни превод“ записа који му је Принцип јануара 1916. предао на *немачком* језику и чији оригинал чува „као вредну реликвију у збирци успомена на боравак у терезинском затвору“ (Chvojka 1919c: 2).[17] Употребу немачког језика објашњава тиме да је Принцип у то време слабо писао на чешком, који ће, међутим, „захваљујући својој великој урођеној интелигенцији“, касније солидно савладати, у чему је пресудну улогу одиграли *чешка штампа,* коју му је Хвојка „и поред најстроже забране и његове потпуне изолације од осталог света, у великој тајности дотурао“ (Chvojka 1919c: 2).

Поред Принциповог познавања немачког и чешког, о чему имамо и других сведочанстава,[18] Хвојка је у свом претходном чланку „Гаврило Принцип“ изнео и знатно неочекиванији податак о Принциповом служењу француским језиком. Хвојка, наиме, каже да је „прво писмо“ које му је Принцип дао, и које је претходило животопису, било написано на француском, а састојало се од „неколико личних филозофских размишљања“ (Chvojka 1919a: 4). Познавање француског могло би се довести у везу с Принциповим завршавањем виших разреда гимназије у Београду, када је приватне часове француског, за полагање седмог разреда, узимао код Момчила Настасијевића.[19] Д. Јевђевић такође помиње да је познавање страних језика, „нарочито француског“, остало Принципова „неостварена жеља“ (1934: 36).

17 С. Бухар, који је покушао да пронађе овај рукописни оригинал код Хвојкиних потомака и у оставштини Карела Новог, мисли да се он може сматрати изгубљеним (Buchar 108).

18 Принципово познавање немачког језика није неочекивано: оно је било саставни део живота и школовања његове генерације, а на „gebrochen“ немачком језику комуницирао је и са М. Папенхајмом (1926: 17). Уп. и Љубибратић 1959: 69. О савладавању чешког, и посебној функцији коју је у томе, поред затворских разговора, имало читање тајно дотуране чешке штампе, у Принциповом као и у случају Крањчевића, в. Kranjčević 1954: 126; Жакула 1930: 23. Чешки доктор Антон Марш такође је сведочио о Принциповој потреби за причом о властитом животу: „На добром немачком језику он је причао много о својој породици и о своме кратком животу“ (Марш 1937: 2; уп. Ljubibratić 1964: 233). Др Левит, пак, који је током балканских ратова као лекар боравио у Србији, с Принципом је, поред чешког, разговарао и на српском језику (Рајнвајн 1964: 4; Levit 1928).

19 О томе у својим сећањима пише Светомир Настасијевић: „У том смислу Момчило је повремено помагао Милану Вујаклији за више предмета, а Гаврилу Принципу давао је свакодневно часове из математике и француског језика што му је било потребно за полагање приватно седмог разреда гимназије. Принцип да би се на неки начин одужио Момчилу за ове часове, давао је часове нашој сестри Даринки из немачког језика. Тако је њему било омогућено да сваки дан долази у додир са Момчилом, па је тако међу њима остварено пријатељство, које се често испољавало у дугим разговорима и дискусијама, као и честим шетњама на Келемегдану“ (Настасијевић 2012: 54). Принцип је шести разред положио августа 1913, након чега се спремао за испит седмог разреда, који је пријавио за јун 1914. (в. *Споменица о стогодишњици Прве мушке гимназије у Београду* 1939: 275).

Изворни језик Принципове животописа био је, дакле, *немачки*, а његова публикована и данас једино доступна *чешка* верзија плод је Хвојкиног *ӣревода*. Уколико је документ заиста заснован на Принциповим речима-мислима, онда је текст до његове садашње српске верзије прошао кроз неколико преводилачких филтера: (српски –) немачки – чешки – српски. У тим вишеструким језичким преносима морало је бити изгубљено нешто од изворног тона и стила написа. Утисак о повишеној стилизованости текста, на који скреће пажњу и његова преводитељка на српски, делом је и последица поравнавања дискурса при том вишекратном језичком посредовању. Уз то, није без основа претпоставити да је при превођењу са Принциповог (слабог) немачког Хвојка у некој мери стилско-језички редиговао текст, саображавајући га свом идиому. С. Бухар такође подсећа да се необичан стилско-језички утисак који овај текст оставља може приписати и променама кроз које је чешки језик прошао у протеклих сто година (Buchar 108).

Подземни Терезин

Хвојкини пропратни текстови, чланак о Г. Принципу и уводна белешка уз животопис, доносе и друге важне детаље о условима живота и комуникације у Терезину, па и о околностима које су омогућиле да до Принциповог записа уопште дође. Различити облици контакта и испомоћи (читање новина, писање, разговори, набавка цигарета, хране), које су сарајевским заточеницима пружали затворски стражари, кључари, кувари, лекари, у чему су предњачили национално свесни Чеси и Немци социјалисти, већ су описани у сећањима И. Крањчевића (1954: 123–137), једног од двојице сарајевских завереника који су преживели Терезин. Ма колико то с обзиром на прописану строгу изолацију сарајевских атентатора, и посебно Принципа, изгледало необично, терезинско свакодневље било је очигледно динамично, правила су се могла изиграти, а и строгост њихове примене мењала се у складу са стањем на фронту и унутар затворске управе.[20] Ту би од интереса могло бити и сведочење Чеде Јандрића, официра аустроугарске војске оптуженог за велеиздају, који је тврдио да је с Принципом у Терезину био у преписци преко пољског берберина Шпака, који је служио „као курир између заточеника".[21] Подаци које доноси Хвојка проширују репер-

20 О сличним ситуацијама (сарадња са стражарима и болничарима, читање, дописивања), али и неупоредиво бољим условима који су владали у затвору Малерсдорф, где је одведена друга група сарајевских завереника, писао је Ц. Поповић (1969: 80–90).

21 „Преко тога Шпака успео сам да Принципу добацим једну цедуљицу. Неколико речи, које је Шпак пронео у дршци своје четке за бријање, јер је при сваком изласку из ћелије савесно претресан од стране чувара. Јавио сам се тим начином Принципу и покушао да га окуражим. Његов одговор дошао ми је следеће недеље, заједно са берберином. Зачудио ме је својом бодрином духа. Откуда је Принцип могао доћи до

тоар тих алтернативних комуникацијских пракси унутар казаматске заједнице, својеврсног „подземног Терезина“ који није (могао бити) забележен у званичним аналима.

Након што је 5. децембра 1915. доведен у треће крило терезинске мале тврђаве, Принцип је, бележи Хвојка, побудио опште интересовање затвореника.[22] Први контакт с њим Хвојка и другови покушали су да успоставе преко мелодије „српске марсељезе“; Принцип испрва „није реаговао“, али је временом „зид“ око њега „био пробијен“:

> У почетку једноставно није примећивао своју околину. Ни на певану мелодију српске марсељезе није реаговао, док је точио воду на чесми наспрам прозора нашег казамата. Само би се дуго загледао у нас, осмех у угловима уста би добио још већу горчину, а окови би снажније зазвецкали при одласку. Касније је упознао своје окружење и препознао је у нама пријатеље и неповерење је нестало. Али само према нама Чесима, који смо га сви волели оном тихом ненаметљивом љубављу људи који у својој муци поштују велику муку и жртву других и убрзо је, упркос строгим контролама и казнама, непробојни зид око Принципа био пробијен, у ћелију су му дотурени папир, оловка, новине, сви ти драгоцени предмети који су толико били забрањивани а ипак добијени. И тај добри момак је писао. Прво писмо писано на француском, неколико личних филозофских размишљања, следеће на немачком – лична биографија – низ успомена тако дивних и искрено потресних“ (Chvojka 1919a: 3–4).

Принципових записа било је, изгледа, и више. У својој уводној белешци при прештампавању животописа, Хвојка тврди да се Принципово савладавање чешког „такође добро може видети из осталих његових тајних писама, тзв. ’фишека’ (’замотуљака’) које ми је слао“ (Chvojka 1919c: 2). Ова техника размене подсећа на кријумчарење цедуљица преко берберина о којем је писао Ч. Јандрић. Прва читалачка публика Принциповог исповедног записа су, према Хвојки, били сами терезински затвореници, који су га кришом у заједничкој ћелији читали и (већ тада усмено) преводили: „Никада се неће из сећања изгубити она драгоцена осећања, када увече, прибијени у кругу једни уз друге и скривени од радозналих погледа стражара и кључара, преводимо те његове успомене“ (Chvojka 1919a: 4).

Сусрети с Принципом постали су редовни захваљујући функцији коју је Хвојка обављао као један од затвореника – помоћника

папира, није ми познато. Вероватно, опет преко доброга Шпака, који је знао хиљаду лукавости, да изигра и најпрепреденије чуваре“ (Јандрић 1926: 2).

22 У свом затворском дневнику, који цитира на почетку чланка „Гаврило Принцип“, Хвојка је забележио: „Поподне су га довели, обријали, преобукли и оковали. Ударци чекићем у закивке застрашујуће су се закивали у душу, коју је обузела тиха туга и очајнички бес. У казамату ужасно расположење – безнадежно – само се о њему прича“ (Chvojka 1919a: 2). О легенди која се о Принципу стварала у терезинском затвору сведочио је и извесни Луиђи Поцеко (v. Kesić 1954).

доктора Ганса, који је у то време неколико пута недељно Принципу у ћелији превијао туберкулозне ране на грудима и руци.[23] Хвојкину функцију „лечничког помоћника" и надгледања Принципа у болести редовно ће у уводним редакцијским белешкама помињати и југословенски листови који су пренели Принципов животопис, о чему ће више речи бити касније.

Принципова болест и лечење

Поред детаља значајних за утврђивање околности које су учиниле могућим да до аутобиографског записа уопште дође, Хвојкин текст информативан је и у погледу тока Принциповог боловања и лечења у Терезину. Уз то, Хвојкин текст већ посеже за одређеним идеолошко-реторичким фигурама које ће постепено прерасти у неупитну топику наратива о Г. Принципу.

Тако, описујући окрутне услове тамновања у Терезину,[24] Хвојка подвлачи моменат одолевања сарајевских атентатора да под телесним патњама духовно устукну, што ће постати опште место касније литературе, посебно након настојања, средином двадесетих година, да се Принцип прикаже као психички сломљени покајник.[25] Из перспективе каснијих извора, Хвојка као да унапред изводи тај одбрамбени дискурзивни и политички маневар: „Застрашујућа самоћа, страшни животни услови и бедна перспектива времена које долази – деловали су деструктивно на разум српских момака. Али узалуд би очекивали да се преко њихових усана превали реч јадиковки, жалби и бола!" (Chvojka 1919a: 3). У сличном духу, Хвојка описује и Принципов однос према „судбоносној случајности" да је уз Франца Фердинанда усмртио и његову супругу Софију, поводом чега је атентатор „невино и несрећно патио [...] све до свог трагичног краја": „Јасно се сећам како

23 О доктору Фридриху Гансу и својству у којем је био ангажован у Терезину детаљније пише С. Бухар (107).

24 „Ако је наша судбина – нарочито политичких затвореника – била тешка и паћеничка, судбина јадних српских младића била је још гора. Потпуно сами, скоро херметички изоловани у проклете ћелије, надгледани и чувани под посебним стражама, под строгом наредбом да се прати свако кретање у ћелији, и уз пратњу на три корака удаљености с бајонетом натакнутим на пушку у шетњи, грубо и понижавајуће понашање кључара и страже – углавном Немаца и Мађара – бедна храна и велика хладноћа влажних ћелија, у којима се и током најокрутније зиме године 1916. и 1917. није грејало, потпуна изолација од целог света" (Chvojka 1919a: 3).

25 Реч је о мемоарима П. Никича-Була (Paul Nikitsch-Boulles, *Vor dem Sturm*, 1925, Берлин), секретара Франца Фердинанда, у којима је била описана посета једног бечког официра из аристократских кругова Терезину и изнета тврдња како се Принцип „мучи у безумном кајању и како је викао и молио да му се опрости" (према Dedijer 1966: 599). Мемоари Никича-Була изазвали су лавину демантија на насловним странама *Политике*, а том приликом су се, поред Б. Јевтића (1926), огласили и своја сведочанства о Принциповим терезинским данима оставили и Ч. Јандрић (1926) и С. Гавриловић (1926). Негде у то време, и несумњиво у вези с општом полемиком поводом питања кривице за рат, објављени су и разговори Папенхајма са Принципом, које је приредио Ратко Парежанин.

се страсно бранио када је судија бечког највишег војног суда, који је 1915. године посетио терезинску тамницу, њему у лице просуо многе увреде, како само кукавице могу да убијају голоруке жене“ (1919a: 2).[26]

Хвојка пише и о Принциповој појачаној радозналости за вести с ратишта и о утицају који су оне имале на његово опште расположење,[27] о чему на сличан начин сведоче и други терезински извори (Папенхајм, Крањчевић). Хвојка је и можда први који јавно сугерише симболички значај који је за Принципа имала чињеница да је био заточен „баш у исту тамницу у којој је својевремено био заточен јуначки вођа отпора српског народа у Босни током окупације ове земље од стране Аустрије године 1878, познати Хаџи Лоја“ (Chvojka 1919a: 3), односно, како је то знатно касније лаконски (о)писао и Крањчевић: да је као „посљедњи затвореник Аустрије из Босне смјештен у ћелију првога затвореника“ (1954: 132). Хвојкино познавање неких специфично јужнословенских топоса, као што су косовски мотиви („јуначки син земље цара Лазара“) или песма „Онам' онамо“, вероватно је одјек активног занимања чешке јавности за дешавања на Словенском југу још у време анексије и балканских ратова.[28] Хирург који је Принципа најдуже лечио, др Јан Левит, био је чак члан добровољних чешких лекарских мисија током балканских ратова (уп. Žáček et al. 1975: 622), што му је, како је већ поменуто, омогућило да се са својим пацијентом споразумева и на српском језику.

На другачији начин, важно је и све оно што из Хвојкиног текста сазнајемо о Принциповом здравственом стању и динамици лечења, па и о неким питањима која су с тим у вези остала недовољно расветљена у литератури (уп. Dedijer 1966: 594). Хвојка каже да је Принцип априла 1916. одведен на лечење у гарнизонску болницу бр. 13 у Терезину, што знамо и из Папенхајмових разговора, а као разлог наводи погоршање стања ране која се више није могла лечити инструментима у затворској болници. Одатле се Принцип у јесен те године вратио „неизлечен са почетком плућне туберкулозе, и са њом повезаном нервозом и меланхолијом“. Након што је у пролеће 1917. по други пут одведен у гарнизонску болницу, Принцип се у своју

26 О Принциповом односу према убиству Софије, на основу сведочења једног немачког лекара у болници у Терезину, в. и Жакула 1930: 23.

27 „Само у ретким тренуцима потпуне усамљености – у четири ока и поверљиво – журно, као задихано питао је: Шта је са ратом? Како је у Србији? У том тренутку се целом страсном душом претварао у уво. Позитивне вести примао је са жарком, нескривеном радошћу, лице би се обасјало осећањем унутрашње радости, био је толико срећан и окови су звецкали снажније. А када су стизале кобне вести о несрећном повлачењу у унутрашњост Србије, када су немачки успеси одјекивали и узбуђивали оба царства, када су најснажнији од нас дрхтали од страха – на то је јадни младић једва успевао да сакрије тешки унутрашњи процес бола и патње кроз који је пролазио. Сјај у очима се гасио, лице посивело а горки осмех на његовим уснама би се потпуно окаменио. Окови су звецкали слободно, монотону своју песму“ (Chvojka 1919b: 2). Праћење ове „музике“ Принципових окова чини својеврстан лирски лајтмотив Хвојкиног чланка.

28 О одјецима балканских ратова код Чеха, као и чешкој литератури о датом питању в. Žáček et al. 1975: 620 и даље.

ћелију, по Хвојки, више није вратио: „Руина од човека-јунака није више била тако опасна за Аустрију која се распадала. Ни пожртвована брига лекара Чеха др Левита вероватно није успела да заустави распадање изазвано туберкулозом“ (Chvojka 1919b: 2).

Занимљиво је да Хвојка помиње и Принципов покушај самоубиства.[29] Ово је мотив који знамо само из чешких, тј. терезинских извора. У првом разговору са М. Папенхајмом, Принцип је „признао“ да је претходног месеца, тј. јануара 1916, покушао самоубиство пешкиром (*Princip o sebi*, 1926: 12). Др Јан Левит помиње још један, слично инсцениран, Принципов суицидални покушај, али овога пута у гарнизонској болници (Рајнвајн 1964: 4; Levit 1928: 43). Природа и смисао тих покушаја самоубиства и/или самоповређивања захтевали би много више пажње из уже медицинске, неуролошке као и психијатријске перспективе, него што им је досад поклањано.[30]

Физис и недоумице

Хвојка описује почетну фазу лечења туберкулозних рана на руци и грудима у терезинском затвору, пре него што је Принцип први пут одведен у болницу.[31] Поред увођења имена још једног доктора укљученог у Принципово лечење (Фридрих Ганс), треба нагласити да Хвојка исправно лоцира један важан детаљ, који ће у потоњим изворима често бити предмет забуне. Реч је о одређењу Принципове руке која је била захваћена туберкулозним процесом и на крају ампутирана. У литератури постоји опште колебање поводом овог податка, оличено и у честој стратегији избегавања да се он уопште прецизира. Хвојка не помиње експлицитно ампутацију руке, већ

29 „Патње су биле сувише велике, потресле би и подриле и здравији и отпорнији организам од његовог. Добро је знао своје стање и није га скривао, знао је да се прогресивни процес неће зауставити, да нити једна људска ни божанска моћ не може донети олакшање или ослобођење, знао је да незадрживо иде према крају свих крајева, да ће смрт бити ослобођење од свих земаљских мука и хтео је на силу да пресече те нити које су га досад држале за мукама испуњен живот. – Није хтео да полако и дуго умире, да џелати могу цинично да уживају у његовим мукама, и у тренуцима безграничног бола покушао је да се убије – – –. Ни то му његови аустријски џелати нису допустили. Стража је то уочила и на време је скинут са омче од пешкира, био је спасен, спасен за даље мучење, за даље лагано умирање, за дањи изумрли живот. Тако страшно се светила Аустрија за сарајевски ’злочин’!“ (Chvojka 1919b: 2).

30 Занимљив је и податак који наводи С. Бухар да су у досијеима похрањеним у чешким архивима првобитно били регистровани и службени извештаји о Принциповом покушају самоубиства, али који су, у историјском међувремену, нестали из документације (131).

31 „У то време Принцип се веома мучио. И даље ми је пред очима то његово лепо, дуготрајним болом избледело лице, искривљено од бола када му затворски лекар др Ганс сондом (лекарски инструмент) улази у рањену надлактицу. Али није викао. Поново ни глас личног бола није прошао преко његових стиснутих усана. У животу нисам видео да неко тако храбро и пркосно трпи“ (Chvojka 1919a: 4).

описује период првобитног затворског лечења којем је асистирао и тада говори о Принциповој *левој* надлактици. У томе се слаже са већином извора (Јевтић 1924: 72; Жакула 1930: 23; Popović 1969: 62; Слијепчевић 1929: 390), али неки други извори, па и синтетичке, врло утицајне и често цитиране студије В. Дедијера и Д. Љубибратића, следећи један позни запис доктора Марша, који је Принципа кратко лечио у лето 1916. године (Марш 1937; Marsch 1937), говоре о ампутацији *десне* руке (Љубибратић 1959: 279; Dedijer 1966: 601). Цветко Поповић, који се у низу чланака окупљених у књизи *Око Сарајевског атентата* упустио у захтеван поступак критичке анализе написа о Сарајевском атентату и разних нетачности које се у њима упорно понављају, апострофирао је и овај проблем и потцртао разрешење дилеме у корист *леве* руке (Popović 1969: 96, 119). То потврђује и сведочанство чешког хирурга Јана Левита, који је ампутацију и извршио (Levit 1928: 43; Рајнвајн 1964: 4).

Кратки пасаж у којем Хвојка описује Принципов физички изглед, изазива, међутим, извесне недоумице.[32] То се пре свега односи на опис Принциповог „високог, витког раста", док је по општем консензусу он био нижег раста, и његових очију као црних, док су по другим изворима оне светлоплаве (Pařežanin 1926: 20; Љубибратић 1959: 42; Dedijer 1966: 304, Пфефер 1938: 29), ретко смеђе (Јевтић 1920: 55) или сиве (Jevđević 1934: 29). Ипак, С. Бухар скреће пажњу да Хвојка није једини који доноси такву (пр)оцену Принципове конституције и раста; слично га квалификује („gross") и званични медицински извештај сачињен месец дана пред његову смрт, као и доктор Јан Левит („urostlý, hezký jinoch"), који га је дуго лечио (Buchar 243, 250). Питање боје очију можда је омашка, лакуна у сећању, варљиви утисак из тамне ћелије у којој су се сретали, или пак једини озбиљнији сигнал у погледу веродостојности Хвојкиних сећања. Треба, међутим, имати у виду да и просечан текст младобосанаца, који су Принципа добро познавали и с њим провели знатно више свакодневног времена, често садржи и више непоузданих и/или нетачних података од непретенциозног записа „брата" Хвојке.[33]

Епилог

Принципова судбина је Јану В. Хвојки позната до 10. јуна 1917, када је напустио Терезин. Хвојка је тада посетио свог пријатеља, учитеља Вејводу из Нове Паке, у гарнизонској болници, упутивши том приликом и „последњи топли поздрав према прозорима свом

32 „Високог, витког раста са дивним продуховљеним лицем, са дубоким црним очима, црне косе и смеђе пути – префињени тип Јужног Словена, с тако искреним погледом и чемерним осмехом, који му је увек подрхтавао у угловима усана" (Chvojka 1919a: 3).

33 Као у случају књига Б. Јевтића и Д. Јевђевића, о чему, као и о другим примерима, в. књигу критичких анализа Ц. Поповића (1969).

добром пријатељу-убици“ (Chvojka 1919b: 3). Вест о Принциповој смрти априла 1918. затекла је Хвојку на Пијавском фронту.

Хвојка свој чланак окончава осврtом на покушај аустријских власти да прикрију место Принциповог, као и Грабежовог и Чабриновићевог, гроба. У време објављивања Хвојкиног чланка та је тема била врло актуелна и у Чешкој и у Сарајеву. То нас донекле враћа на почетак ове реконструкције контекста у оквиру ког је Принципова аутобиографија првобитно штампана. Она је, наиме, објављена у атмосфери удружене акције чешких омладинаца и активиста, углавном везаних за Народно-социјалистичку партију, који су учествовали у откривању необележених гробова сарајевских атентатора, њиховој ексхумацији и преносу у породичну гробницу тадашњег председника терезинске општине (јун 1919), одакле ће бити пребачени у Сарајево (јул 1920). Карел Нови, тадашњи уредник *Младих стр̄уја*, као и Емил Шпатни, власник листа и један од организатора предратне омладине, одали су пошту (венцем и говором) над Принциповим гробом и анимирали чешку јавност написима о судбини сарајевских атентатора,[34] одужујући се тако својим јужнословенским друговима у име заједничког политичког искуства и знања шта је то значило „ићи заједно с југа и са севера против монархије“ (Novi 1935: 6).

Укратко, Принципову аутобиографију објавили су, да то тако кажемо – *чешки „младобосанци“*. Хвојкин прилог је по свом етосу, садржајима и реторици припадао тачно оном типу меморијала које су Принципови блиски другови у то исто време почињали да објављују у Краљевини СХС. Тај круг афективних пријатељских сведочанстава представља јасно издвојив корпус у дискурзивном (ре)креирању и тумачењу Принциповог лика, корпус који се развија паралелно са ужим политичко-историјским интерпретацијама, да би у периоду комеморације стогодишњице Првог светског рата готово избио у први план. Сви ти текстови од почетка су били укључени у велико поље дискурзивне борбе за политички смисао Принциповог чина, а скрећући пажњу на психологију, етику, лектиру и уопште рељефност живота починиоца Сарајевског атентата несумњиво представљају озбиљан коректив тумачењима за које је Принцип тек изманипулисани безлични извршитељ и продужена (црна) рука високе политике, која се претпостављено увек дешава *неīде друīде* и *иза завеса*. Управо због суштинске важности те „унутрашње“ стране Сарајевског атентат(ор)а, у којој је похрањен омладински, револуционарни, плебејски и волунтаристички смисао политичког деловања, као и сложеност културно-историјских процеса, и том кругу личних сведочанстава о Принципу неопходно је приступити с повишеном критичком пажњом како би се из њих екстраховали дистинктивни сазнајни

34 У чланку „Po stopách sarajevských mučedníků“ (30. 3. 1919) К. Нови осврће се на писмо којим је Ф. Лебл обавестио Принциповог брата о проналаску Принциповог гроба, као и на чланак који је Е. Шпатни објавио у додатку *Pondelnik Českog slova*; оба прилога прештампана су у то време у сарајевском *Звону* (према Тришићевој библиографији).

учинци, а не тек још један легендарно-митолошки нанос прилагођен актуалним идеолошким (у)потребама. Али пре но што се Принципов чешки животопис сагледа у контексту сродних извора, потребно је видети како је он уопште стигао у југословенску културу.

Принципова (ауто)биографија у југословенској штампи

Занимљиво је да је Принципова аутобиографија практично истовремено с њеним чешким објављивањем стигла и у југословенску јавност.[35] Она је први пут, под насловом „Гаврило Принцип о себи", штампана 17. српња / јула 1919. у листу *Riječ Srba–Hrvata–Slovenaca* (Загреб, 1919–1920, од 1920. до 1931. као *Riječ*), иначе незваничном гласилу Демократске странке и круга око Светозара Прибићевића. У напомени коју је у фусноти оставио М. Морски, приређивач и вероватно преводилац прилога, сазнајемо да је чешки текст животописа стигао директно од Карела Новог, као и да је у српскохрватском преводу требало да се појави истовремено, или чак и пре но што је премијерно штампан у прашким *Младим струјама*.[36] Пошто је реч о првој и најсадржајнијој међу редакцијским напоменама које су пратиле Принципов животопис у домаћој периодици, преносимо је у целини:

> Принципову аутобиографију у немачком језику, писану његовом властитом руком, чува Чех рачуновођа г. Chvojka из Јичина. Он је као присташа прогоњене народ. социјалне странке (Клофачеве) био осуђен ради велеиздаје и држан све до амнестије у тамници у Терезину, гђе се је састао са Принципом. Као лечнички помоћник његовао је Принципа у болести и ту је добио од њега аутобиографију, коју овде доносимо. Чешки превод донеће наредни број социјалистичког тедника „Mladé Proudy", чији је уредник Nový предао преводиоцу чешки рукопис. „Mladé Proudy" и „Česke Slovo" много допринеше, да су остаци наших јунака и мученика Принципа, Чабриновића и Грабежа, били нађени и свечано ископани, упркос свим настојањима аустријских уреда, да им се заметне траг. Мртве остатке њиховог друга Ђукића, који је у тамници полудио и чије је мртво тело подлегло лечничком ножу и било закопано у заједничком гробу, на Олшанском гробљу, није могуће наћи, ма да се зна за број гроба. Чешкој социјалистичкој штампи, која се искрено и делотворно заузела за ископање и пренос наших народних мученика, и која је одлучно заузела становиште нама склоно у нашој борби проти

35 Корпус листова у којима је Принципова аутобиографија штампана реконструисали смо по *Библиографији расправа и чланака IV: Историја* Лексикографског завода (Ujević 1965). Од десет листова у којима је прилог штампан успели смо да дођемо до осам, док календар *Уједињење* и *Народни лист* није било могуће пронаћи.

36 Морски, наиме, каже да ће чешки превод аутобиографије донети *наредни* број „социјалистичког тедника *Mlade proudy*", иако је у том тренутку, тј. десет дана раније, он већ био штампан.

талијанском империјализму, припада пуна захвалност нашега народа (*Riječ Srba–Hrvata–Slovenaca*, 17. srpnja 1919: 2).

Текст је потом, под насловом „Гаврило Принцип о себи (аутобиографија легендарног атентатора)“, 1. августа 1919. штампан у *Демократији*, главном органу Демократске заједнице, тј. Демократске странке.[37] У средишту програма ове „државотворне“ странке била је идеја националног унитаризма (Срби, Хрвати и Словенци као један, југословенски народ) и централистичког монархијског уређења. Иако се неће наћи на челу странке, њен главни идеолог био је Светозар Прибићевић, представник „пречанских“ Срба и лидер предратне Хрватско-српске коалиције, који је одиграо важну улогу у процесу уједињења и у новоформираној држави вршио функцију министра унутрашњих послова.[38] Принципова аутобиографија нашла се ту, дакле, на ударној, насловној страни једног од водећих партијско-политичких листова (чији је власник у то време Милорад Драшковић, а главни уредник Владимир Ћоровић), уз редакцијски коментар који је скретао пажњу на општи значај интегралног штампања овог прилога.[39]

За овај круг политичких гласила и име Прибићевића везана су још два објављивања Принципове аутобиографије. Најпре, верзија објављена 28. јуна 1923. у *Срūском колу* (Загреб, 1903–1914, 1919–1929), листу намењеном српским сељацима у Хрватској, чији су власници били браћа Прибићевићи. По уводној белешци, као и по особинама текста, може се закључити да је прилог у *Срūском колу* прештампан из *Riječi SHS*. Исти је случај и са последњом штампаном верзијом, из календара *Бели орао* за 1934. годину, који текст и уводну белешку преузима из *Срūскоī кола* или *Riječi SHS*.

Други крак трансмисије Принциповог животописа везан је за регионални контекст и дубровачки лист *Rad* (1919–1922), чији је покретач био Љубо Леонтић, један од вођа предратне националистичке омладине и уредник њеног централног гласила *Јуīославија* у Прагу (1914). Активан у Југословенском одбору и емиграцији током рата,

37 Демократска странка тада је још била у процесу формирања, премда су њени представници били ефективно на власти. Оснивачки скуп Демократске странке одржан је фебруара 1919. у Сарајеву, кад су се странци придружили и чланови тзв. Радене (Радикално демократске народне омладине), којој су припадали и неки од младобосанаца (Б. Јевтић, Ц. Поповић). Више о томе биће речи у наставку истраживања.

38 О Прибићевићу и Демократској странци в. Gligorijević 1970; Matković 1995.

39 Ова уводна белешка гласи: „После атентата на Франца Фердинанда Принцип је као што је познато, одведен у Терезину и бачен у тамницу. Тамо се упознао с једним Чехом, по имену Хвојка, који је као агитатор народне социјалистичке партије једно време био заједно с Принципом затворен. За успомену на заједничко лежање у затвору и као захвалност што га је Чех Хвојка у болести надгледао, Принцип му је за успомену написао своју аутобиографију, коју сматрамо од општег интереса донети је у целини.“ Поређењем с верзијом објављеном у *Riječi SHS*, види се да је исправљена грешка у називу Принциповог места рођења (Грабово/Грахово), а у тексту су, упркос напомени о целовитости, изостављене последње две реченице.

Леонтић ће у политичком животу Краљевине суделовати као члан Земљорадничке странке (1921), од 1924. први човек Орјуне, а потом и члан Прибићевићеве Самосталне демократске странке (1928).[40] И лист *Rad* је стајао на линији пуног народног јединства, тј. интегралног југословенства, позивајући се и на континуитет са предратном револуционарном омладином, што је његов уредник и дословно оличавао. Када коју годину касније Леонтић постане челник Орјуне, гласила ове организације текст Принциповог животописа преузимаће управо из *Rada*. Као некадашњи прашки студент и један од вођа предратне омладине, Леонтић заправо представља оптималну „спојницу" између чешког контекста објављивања Принципове аутобиографије и орјунашког тока њене трансмисије двадесетих година у Краљевини СХС.

Из листа *Rad* Принципову аутобиографију преузима најпре *Панчевац*, који текст објављује у подлистку у бр. 38 из 1921. године, без редакцијских напомена. У некој врсти синхронизоване акције Принципов животопис потом у својим свечаним видовданским бројевима за 1924. годину објављују званични органи Организације југословенских националиста – Орјуне: сплитска *Pobeda* (1921–1929) и новосадски *Видовдан* (1922–1929).[41] Оба листа текст преносе из *Rada*, а уводник у *Pobedi* потписује Љ. Леонтић, цитирајући, поред осталог, и „последњу реч" Г. Принципа, „у писму из тамнице у малој тврђавици терезинској, јануара 1916" (Leontić 1924: 1). Иако се чини да се овим зачиње један нови тип политичког присвајања Принциповог лика, и ови орјунашки листови посредно нас враћају на Светозара Прибићевића, којег „и пријатељи и непријатељи" међу савременицима, као и потоња историографија, виде као несумњивог патрона ове протофашистичке организације која је обележила политички живот Краљевине до Шестојануарске диктатуре.[42]

Изузму ли се, дакле, краткотрајни листови (*Народне новине*), локална штампа (*Панчевац*) и преживела форма народних календара (*Уједињење*, *Бели орао*), средишњи корпус гласила који су налазили интерес да (пре)штампају Принципов чешки животопис указује на релативно хомоген идеолошки простор. Реч је о репрезентативним листовима политичких партија и групација чији је заједнички име-

40 Љ. Леонтић ће о предратној југословенској омладини, атентату, рату, па и Принципу у Терезину, оставити сведочанство и у својим романсираним мемоарима *Кроника без наслова* (1961).

41 Првобитан назив организације био је Југословенска националистичка напредна омладина, ЈННО. О Орјуни в. Gligorijević 1963, Bakić 2004, Martinov, Nežić 2014, Бајић 2017.

42 Чланови и вође Орјуне пратили су Прибићевића и након његовог иступања из Демократске странке и формирања Самосталне демократске странке (1924). Гласило војвођанске Орјуне, *Видовдан*, завршиће као незванично, а потом и званично гласило СДС-а; Љ. Леонтић такође ће 1928. приступити СДС. Види: Gligorijević 1963: 365, 358; Bakić 2004: 424; Бајић 2017: 106.

нитељ „државотворна“ идеологија интегралног југословенства и чији пресек чине имена Св. Прибићевића и Љ. Леонтића, Демократске странке и Орјуне. Дати контекст публиковања Принциповог записа, који би свакако требало детаљније истражити, и у овом елементарном прегледу указује на бар две важне ствари. Најпре, да се он није појавио у опскурним контаркултурним просторима, већ унутар ауторитативних „државотворних“ дискурса и уз имена истакнутих појединаца активно укључених у јавнополитичку борбу. С друге стране, управо у тој наглашено дневнополитичкој аури с којом је Принципов животопис у више наврата лансиран у домаћој јавности, вероватно треба тражити и један од разлога његове потоње маргинализације.

Као што је познато, део припадника предратне националистичке омладине (Бартуловић, Јевђевић, Леонтић, Тартаља и многи други) еволуирао је после рата у смеру агресивног југоинтегралистичког програма Орјуне, која се, поред осталог, декларисала као ексклузивни наследник предратног омладинског покрета и наставила да гаји и редефинише култ сарајевских атентатора и Г. Принципа. Егземпларан пример успостављања тог трансфера између идеологије предратне и поратне (југо)националистичке омладине представља књига *Од револуционарне омладине до Орјуне* (1925) Ника Бартуловића. Гласило суботичке Орјуне чак је и носило назив *Гаврило Принцип*, против чега је протестовао Гаврилов млађи брат Никола (в. Бајић 2017: 101). Покушај Орјуне да креира ту врсту „кратког споја“ и континуитета већ је тада наилазио на оштре критике у јавности (в. Stajić 1925: 73; Ћурчин 1925; Gligorijević 1963: 342). У датом контексту посебно би могао бити занимљив случај *Видовдана*, који је уређивао Принципов некадашњи контроверзни друг, тадашњи орјунаш и будући четнички војвода Драгослав Јевђевић. Спор који су младобосанци у међуратном периоду водили с Јевђевићем, и то управо око питања репрезентације сарајевских атентатора,[43] одразио се можда и на састав капиталног библиографског дела Николе Тришића. Иако бисмо очекивали да *Сарајевски атентат у свјетлу библиографских података* (1964) региструје примере вишекратног штампања Принциповог животописа у домаћој периодици, у том изврсном, али ипак личном библиографском подухвату се, свесно или несвесно, није нашао овај, али ни низ других прилога о Сарајевском атентату из орјунашких листова.[44] Тим лакунама је,

43 Највећа полемика избила је поводом Јевђевићевог фалсификовања једног писма Трифка Грабежа, у циљу дискредитовања Данила Илића. О раскринкавању Јевђевићевог поступка види чланке Н. Тришића и В. Богићевића објављене 1935. у сарајевском *Преїледу*.

44 Такав је случај и са чланцима који су у *Pobedi* и *Видовдану* окруживали Принципову аутобиографију. Оба листа су прештампала одломке о Принципу из тек публикованог *Сарајевскоī атентата* Б. Јевтића; у *Видовдану* је објављен текст Јована Палавестре о младобосанској *веселој* заједници, једно сећање на Лазара Ћукића, као и спорно писмо Трифка Грабежа, а на насловници су паралелно штампане фотографије младо-

на исходишту, замагљен један важан ток рецепције и идеолошког прекодирања младобосанског наслеђа, који је, уз сву своју одбојност – фактуалан, и као такав се из колективног памћења не може елиминисати без последица по процесе културног саморазумевања.

Питањима памћења и заборава вратићемо се и у наставку истраживања, где ће Принципов чешки животопис – за који је тешко поверовати да је уопште могао настати и бити сачуван, а још теже претпоставити и доказати да је могао бити фингиран – бити подвргнут релационом читању у односу на друге, сродне изворе и сведочанства: пре свега ране написе некадашњих младобосанаца о Принципу и атентату, као и разговоре које је с Принципом у првој половини 1916. у Терезину водио др Мартин Папенхајм.

ИЗВОРИ

Princip, Gavrilo. „Vlastní životopis Gavro Principa“. *Mladé proudy*, roč. 14, č. 19 (30) (10. 7. 1919): 3.

Chvojka, Jan Vlast. „Gavrilo Princip“. *Probuzení*, roč. 1, č. 3 (17. 10. 1919a): 2–4.

Chvojka, Jan Vlast. „Gavrilo Princip“. *Probuzení*, roč. 1, č. 4 (24. 10. 1919b): 2–3.

Chvojka, Jan Vlast. „Životopis Gavro Principa“. *Probuzení*, roč. 1, č. 6 (7. 11. 1919c): 2–3.

Chvojka, Jan Vlast. „Gavrilo Princip“. *České slovo*, 4. 7. 1924.

*

Принцип, Гаврило. „Гаврило Принцип о себи“. *Riječ Srba–Hrvata–Slovenaca* (Zagreb), god. I, br. 247 (17. srpnja 1919): 2.

Принцип, Гаврило. „Гаврило Принцип о себи (аутобиографија легендарног атентатора)“. *Демократија: glavni organ demokratske zajednice* (Београд), год. 1, бр. 78 (1. август 1919): 1.

Princip, Gavrilo. „Gavrilo Princip o sebi“. *Rad* (Dubrovnik), god. III, br. 95 (17. septembar 1921): 2.

Принцип, Гаврило. „Гаврило Принцип о себи“. *Панчевац*, год. 3, бр. 38 (1921): 2.

босанаца страдалих од Аустрије и орјунаша погинулих у текућим окршајима с хрватским и српским „сепаратистима и комунистима“. Сплитска *Pobeda* је у Тришићевој библиографији поменута само посредно, преко полемичких чланака М. Ћурчина и Б. Јевтића, а уз свега један текст који из ње уноси у библиографију, Тришић ставља напомену да „до овог примјерка састављач није могао доћи“ (Trišić 1964: 165). Јевђевић и његов *Видовдан* помињу се такође само описно у контексту полемика вођених са њим, без иједне аутономне библиографске референце.

Принцип, Гаврило. „Гаврило Принцип о себи“. *Српско коло: лист за ратаре* (Загреб), год. 16, бр. 27 (28. јун 1923): 210.

Princip, Gavrilo. „Gavrilo Princip o sebi“. *Pobeda: glavni organ Organizacije jugoslovenskih nacionalista* (Split), god. IV, br. 25 (28. jun 1924): 2.

Princip, Gavrilo. „Poslednje pismo Principovo. Gavrilo Princip o sebi“. *Видовдан: орган шумадијских и војвођанских националиста* (Нови Сад), год. 3, бр. 57 (28. јун 1924, Додадатк 57. броју *Видовдана*): 1.

Принцип, Гаврило. „Аутобиографија Гаврила Принципа“. *Српски народни илустровани календар за просту годину која има 365 дана 1934* [*Бели орао*; *Српски комитски илустровани календар за 1934. год.*]. Осијек: Крста Влаовић. 21–22.

ЛИТЕРАТУРА

Anonim. „Bývalý poslanec Chvojka zemřel“. *Lidové noviny*, roč. 38, č. 425 (24. 8. 1930, ranní vydání): 3.

Бајић, Предраг. „Делатност ОРЈУНА-е и СРНАО-а у Војводини кроз призму њихове штампе. *Свеске за историју Нове Саге*, 19 (2017): 92–141.

Bakić, Jovo. *Ideologije jugoslovenstva između srpskog i hrvatskog nacionalizma 1918–1941: sociološko-istorijska studija*. Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“, 2004.

Богићевић, Војислав. „Ко је одао завјеренике у сарајевском атентату“. *Прегled*, god. IX, knj. XI, sv. 142 (oktobar 1935): 543–546.

Bogićević, Vojislav (prir.). *Sarajevski atentat: izvorne stenografske bilješke sa Glavne rasprave protiv Gavrila Principa i drugova, održane u Sarajevu 1914 g.* Kritička obrada, uvod i redakcija Vojislav Bogićević. Sarajevo: Državni arhiv NR BiH, 1954a.

Bogićević, Vojislav (prir.). *Mlada Bosna: pisma i prilozi*. Sarajevo: Svjetlost, 1954b.

Bogićević, Vojislav (prir.) *Sarajevski atentat 28. VI 1914: pisma i saopštenja*. Sarajevo: Svjetlost, 1965.

Buchar, Stanislav. *Tenkrát v Sarajevě aneb život končí v terezínských kasematech. Díl čtvrtý: Až do hořkého konce*. Rukopis.

Гавриловић, Светислав. „Смрт Гаврила Принципа“, *Политика* (20. 3. 1926): 1–2.

Gligorijević, Branislav. „Organizacija jugoslovenskih nacionalista (Orjuna)“. *Istorija XX veka: zbornik radova*. Ur. Dragoslav Janković. Beograd: Institut društvenih nauka, 1963. 315–393.

Gligorijević, Branislav. *Demokratska stranka i politički odnosi u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1970.

Dedijer, Vladimir. *Sarajevo 1914*. Beograd: Prosveta, 1966.

Жакула, Ст. *Од Терезина до Сарајева: успомене поводом десетогодишњице преноса костију видовданских хероја*. Београд, 1930.

Жакула, Стеван. „Гаврило Принцип у Терезину“. *Споменица Младе Босне 1914–2014. Књ. 2*. Прир. Војислав Максимовић. Пале: Српско

просвјетно и културно друштво „Просвјета“; Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства, 2014. 503–506. (Прво издање текста 1933).

Žáček, Václav et al. *Češi a Jihoslované v minulosti: od nejstarších dob do roku 1918*. Praha: Academia, 1975.

[Јандрић, Чеда.] „Смрт Гаврила Принципа. Сведочење г. Чеде Јандрића који је са Принципом био у злогласном затвору Терезиенштата“. *Политика* (18. 3. 1926): 1–2.

Jevđević, Dobroslav. *Sarajevski atentatori*. Zagreb: Bonoza, 1934.

Jevremović, Petar. „Sigmund Frojd i Martin Papenhajm“. *Seminar 'Ljudi govore'. Strah i savremena psihijatrija, Beograd 11. i 12. decembar 2017*. Prir. Branko Ćorić. Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, 2018. 87–99.

[Јевтић, Боривоје] Б. Ј. „Смрт Гаврила Принципа“. *Политика* (12. 3. 1926): 1–2.

Јевтић, Б. „Умирање у мраку и самоћи Гаврила Принципа у Терезину“. *Политика*, (28. јун 1936): 6.

Јевтић, Боривоје. „О човеку без руке“. *О профаним стварима*. Београд – Сарајево: Издање И. Ђ. Ђурђевића, 1920. 54–63.

Јевтић, Боривоје. *Сарајевски атентат: сећања и утисци*. Сарајево: П. Н. Гаковић, 1924.

Kafka, František. „Sarajevský atentát a Terezin“. *Terezínské listy*, č. 2 (1971): 1–11.

Kesić, Ante. „Dva susreta sa Gavrilom Principom“. *7 dana: nedjeljni informativni list*, god. II, br. 59 (1. jul 1954): 3.

Корда-Петровић, Александра. „Од документарности до идеологизације: Гаврило Принцип као књижевни лик у роману Карела Новог“. Рад у рукопису, писан за зборник *Први светски рат и словенске књижевности*, 2019.

Kranjčević, Ivan. *Uspomene jednog učesnika u Sarajevskom atentatu*. Sarajevo: Svjetlost, 1964.

Кршић, Јован. „Лектира сарајевских атентатора“. *Преглед*, год. 9, књ. 11, св. 134 (фебруар 1935): 115–119. (Прештампано у: *Одабрани чланци*. Сарајево: Свјетлост, 1952. 268–275).

Кршић, Јован. „Предговор. Чешки роман о сарајевском атентату“. У: Карел Нови. *Атентат*. Сарајево: Народна просвјета, 1954. 5–6. (Изворно штапано у: *Pregled*, Sarajevo, god. XI, br. 143–144, novembar–decembar 1935, 640–641).

Leontić, Ljubo. „Principov Vidovdan“. *Pobeda* (Split), god. IV, br. 25 (28. jun 1924): 1.

Leontić, Ljubo. *Kronika bez naslova*. Zagreb: Zora, 1961.

Levit, Jan. „Vzpomínky lékaře“. *Několik listů z domácího odboje. Památník k jubilejnímu sjezdu bývalých českých důstojníků posádky terezínsko-litoměřické*. Praha: vydal vlastnim nákladem Václav Tomsa, 1928. 41–46.

Љубибратић, Драго. *Гаврило Принцип*. Београд: Нолит, 1959.

Ljubibratić, Drago. *Mlada Bosna i sarajevski atentat*. Sarajevo: Muzej grada Sarajeva, 1964.

Malina, Jiří. „Dělnický a komunistický tisk našeho kraje 1870–1938. Bibliografie“. *Zpravodaj Krajského muzea východních Čech*, 4 (1975): 21–36.

Marsch, Dr. A. „Princip in Theresienstadt“. *Die Zeit* (Praha), č. 151 (29. 6. 1937): 3.

[Марш, Антон]. „Гаврило Принцип у Терезину“. *Народна просвета*, год. 21, бр. 25 (15. 12. 1937): 2.

Martinov, Vojislav i Višnja Nežić (prir.) *Politički angažovane omladinske organizacije u Vojvodini 1919–1940*. Novi Sad: Alternativna kulturna organizacija; Beograd: Rosa Luxemburg Stiftung, Regionalna kancelarija za Jugoistočnu Evropu, 2014.

Matković, Hrvoje. *Svetozar Pribićević: ideolog, stranački vođa, emigrant*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1995.

Настасијевић, Светомир. *Момчило Настасијевић: човек и уметник*. Прир. Тања Гачић. Горњи Милановац: Музеј рудничко-таковског краја, 2012.

Nový, Karel. „Po stopách sarajevských mučedníků“. *České slovo* (30. 3. 1919): 4.

[Novi, Karel]. „Uspomene na rad češke i jugoslovenske omladine pre rata“. *Vrbaske novine* (Banja Luka), god. VI, br. 746 (3. jul 1935): 1–2.

Nový, Karel. *Hoćemo da živimo – socijalni roman*. Prev. B. Vračarević. Zagreb: Zaklada Tiskare Narodnih novina, 1938b.

Нови, Карел. *Атентат*. Прев. Смиљана Кршић. Сарајево: Народна просвјета, 1954.

–o. „Karel Novy“. *Jutro* (Ljubljana), god. XIX, br. 4 (6. 1. 1938): 9

Popović, Cvetko Đ. *Oko Sarajevskog atentata: kritički osvrti i napomene*. Sarajevo: Svjetlost, 1969.

Поповић, Цветко Ђ. *Сарајевски Видовдан 1914: доживљаји и сећања*. Београд: Просвета, 1969.

Princip o sebi. Dva manuskripta Gavrila Principa. Stenografske bilješke docenta Dra Martina Papenhajma o čestim razgovorima sa Gavrilom Principom u vremenu od februara do juna 1916. o uticaju njegova života, o atentatu i o njegovim političkim i socijalnim idejama. Sa predgovorom i komentarom R. P. Zagreb: Jugoslovenska štampa, 1926.

Пфефер, Лео. *Истраīа у сарајевском аīентаīу*. 2. допуњено и поправљено изд. Загреб: Нова Европа, 1938.

Рајнвајн, Љубомир. „Записи др Јана Левита“. *Политика* (23. 6. 1964): 4.

Ракочевић, М. „У Љубљани је одржано успело књижевно вече истакнутих чешких књижевника. Сарадња љубљанског и чехословачког ПЕН клуба“. *Правда* (13. 1. 1938): 12.

Ристић, Јордан „Сарајевски атентат у чешкој књижевности“. *Сарајевски аīентаī 1914*. Ур. Војислав Максимовић, Драга Мастиловић, Гацко: Српско просвјетно и културно друштво Просвјета, 2014. 406–425.

Слијепчевић, Перо. *Најор Босне и Херцеīовине за ослобођење и уједињење*. Сарајево: Издање Обласног одбора Народне одбране, 1929.

Сīоменица о сīоīодишњици Прве мушке īимназије у Беоīраду 1839–1939. Београд, 1939.

Stajić, Vasa. „Predratna vojvođanska omladina i nacijonalistički pokret". *Nova Evropa*, knj. XII, br. 3 (21. jul 1925): 70–73.

Trišić, Nikola. „Kaljanje heroja ili Sarajevski atentatori". *Pregled*, god. IX, knj. XI, sv. 134 (februar 1935): 120–126.

Trišić, Nikola. *Sarajevski atentat u svjetlu bibliografskih podataka.* Dopune (1954–1964) Branko Čulić; redaktor Todor Kruševac. Sarajevo: Muzej grada Sarajeva, 1964.

Тришић, Војислав. „Две књиге о Сарајевском атентату". *Život*, 29 (decembar 1954): 336–338.

Ujević, M. (gl. red.) *Bibliografija rasprava i članaka. 4. Historija: IV/1 historija općenito, pomočne historijske nauke, arheologija, dokumenti, građa: A–O, Br. 1–15277.* Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1965.

ПРИЛОГ

ЛИЧНА БИОГРАФИЈА ГАВРЕ ПРИНЦИПА[1]

Рођен сам 27. јула 1894. у Грабову, малом засеоку у Босни, где сам живео код својих родитеља све до завршетка основне школе. То су била најлепша златна времена, када сам се безбрижно препуштао чаролији своје и туђе среће и свуда налазио само љубав и лепоту. Плакати и смејати се нешто је слично томе. Моји родитељи су били сироти, али су нас децу волели и из све снаге се трудили да нам обезбеде пристојну људску егзистенцију. Моја прва лектира биле су „народне песме", чија је вредност, како у естетском, тако и у моралном погледу, огромна. Народна песма је још у мојој најранијој младости нашла чврсто место у мојој души, поред љубави према земљи, љубави према народу, његовој добробити и срећи.

Године 1906. ступио сам у гимназију. У нижим разредима био сам један од најбољих и највреднијих ђака. Волео сам страственом љубављу књиге, стално сам читао и то све што би ми случај донео у руке, касније искључиво лепу књижевност (белетристику). Од живахног детета, какав сам до тада био, под утицајем читања постајао сам сентименталан и одједном сам у четвртом разреду упао у романтични стил — — био сам заљубљен. Резултат је био: апатија према „прозаичним" школским књигама — напустио сам школу, читаву годину провео сам у поетским сањарењима, читао сам и сањао — — мој бог је била љубав — — — —

Непосредно пред избијање балканског рата био сам у Србији. Имао сам чврсту намеру да се као добровољац борим против вековног непријатеља мога народа — против Турака — али за ову службу проглашен сам слабим и неспособним — први болни ударац на мојој одушевљеној души.

---

1 Биографија Гаврила Принципа, који је на сарајевској улици 28. јуна 1914. ухитио наследника аустријског престола Франца Фердинанда и његову жену, послао нам је бр. [брат – прим. прев.] Хвојка из Јичина. Бр. Хвојка је био од стране аустријског „правосуђа" осуђен као велеиздајник и заточен у Терезину, где се састајао са Принципом у строгој тајности. Своју биографију му је написао на немачком. Интересантно је да Принцип није ни са ким разговарао, осим са бра Хвојком, с којим је ступио у контакт у Терезину. Никоме није веровао. Муке његове, које су му чинили људи, биле су сувише велике да би у човеку, ма колико му добро мислио, могао видети нешто друго осим непријатеља!

Читајући његову биографију видимо сав тај храбри, дивни идеализам младости који је водио Принципа и његове другове, за који су се борили и живот дали у окрутним тамничким ћелијама.

Историја ће вечно памтити и славити све те младе југословенске главе које су се жртвовале за домовину, народ и човечанство у вечној слави и памћењу!

Карел Нови

Ова околност била је узрок избављења од мојих дотадашњих романтичних снова. Остао сам у Београду с намером да сасвим променим свој дотадашњи начин живота и да озбиљно радим и то у центру нашег културног и социјалног живота. Тада сам посегнуо и за оним „прозаичним“ школским књигама и положио испите — паралелно сам и читао, али с више смисла за бољу и озбиљнију лектиру. Финансијски сам био ситуиран веома лоше. Био сам гладан и често без стана, ноћивао сам по парковима и сл., и то ме је приморало да се вратим у Сарајево, где сам с великим интересовањем пратио развој дешавања у нашим југословенским земљама. Ту сам остао све до јануара 1914. и у то доба свакодневно сам седео у Народној библиотеци, читао и прегледао књиге и списе, проучавао све сегменте нашег народног живота, посебно његов политички положај и ситуацију. Такође сам доста изучавао социјалистичке и анархистичке идеје, али их нисам могао прихватити. Не због тога што сам их сматрао за штетне, већ зато што сам сматрао за сигурно да сваки народ мора прво проживети своју народну етапу.

Моја идеја, која се дуго у мојој души кристализовала, била је: југословенско јединство и ослобођење од аустроугарског јарма. Кад бих остао жив (данас сам скоро мртав), живео бих једино и само за остваривање те своје идеје — али неко је морао пасти у првом реду — хтео сам да то будем ја. У приватном животу био сам задовољан свиме што ми је живот пружао и с пријатељима сам био у искреној љубави. Волео сам свом својом душом и жарко и за објекат своје љубави жртвовао сам све, па и оно најдраже, што сам имао — — — —!!

Терезинска мала тврђава, у јануару 1916.

Гаврило Принцип

Са чешкоī ӣревела Александра Корда Пеӣровић

Изворник: „Vlastní životopis Gavro Principa“. *Mladé proudy* (10. 7. 1919): 3.

Напомена: У тексту превода нису исправљане материјалне грешке, попут Принциповог датума рођења или назива родног места, које су по себи важни индикатори и биће детаљно разматране у наставку истраживања. У чешком тексту су словне грешке исправљене у угластим заградама, на основу верзије објављене у листу *Probuzení*.

VLASTNÍ ŽIVOTOPIS GAVRO PRINCIPA[2]

Narodil jsem se 27. července 1894 v Grabovo, malé vísce v Bosně, kde zůstal jsem u svých rodičů a[ž] do skončení ná[v]štěvy obecné školy. To byly nejkrásnější zlaté časy, kdy bezstarostně podléhal jsem kouzlu vlastního i cizího štěstí a nalézal všude jen lásku a krásu. Plakati a smáti se je tomu něco podobného. Rodiče moji byli chudí, ale milovali nás děti a starali se ze všech sil, aby nám zaopatřili slušnou lidskou existenci. Moje první lektura byla „lidové pí[s]ně", jejichž cena jak z esthetického, tak z morálního stanoviska jest ohromná. Lidová píseň nalezla již v mém nejútlejším mládí pevné místo v mé duši, vedle lásky k vlasti, lásky k lidu, jeho dobru a štěstí.

V r[oku] 1906 vstoupil jsem do gymnásia. V ni[ž]ších třídách byl jsem jedním z nejlepších a nejpilnějších žáků. Miloval jsem vášnivou láskou knihy, četl jsem stále a všechno, co mně náhoda přinesla do ruky, později výhradně krásnou literaturu (beletrii). Z živého dítěte, jakým jsem byl dosud, stával jsem se vlivem četby sentimentálním a náhle ve čtvrté třídě upadl jsem do stylu romantického — — byl jsem zamilován. Resultát byl: apathie proti „prosaickým" školním knihám — opustil jsem školu, celý rok jsem ztrávil v poetickém snění, četl a snil — — můj bůh byla láska — — — —

Bezprostředně před výbuchem balkánské války byl jsem v Srbsku. Měl jsem pevný úmysl jako dobrovolník bojovati proti staletému nepříteli mého národa — proti Turkům — ale pro službu tuto byl jsem uznán slabým a neschopným — první bolestná rána pro moji nadšenou duši.

Tato okolnost byla příčinou vyprostění z mých romantických snění dosavádních. Zůstal jsem v Bělehradě s úmyslem naskrze změniti svůj dosavádní způsob života a vážně pracovat[i] a to přímo v centru našeho kulturního a sociálního života. Sáhl jsem tedy zase k těm „prosaickým" školním knihám a udělal jsem zkoušky — pa[r]alelně četl jsem, ale s větším smyslem pro lepší a hlubší lektury. Finančně byl jsem situován velmi špatně. Trpěl jsem hlad a často nemaje bytu, přenocoval jsem v parcích

2 Životopis Gavro Principa, který na sarajevské ulici 28. června 1914 zastřelil následníka rakouského trůnu France Ferdinanda a jeho ženu, zaslal nám br. Chvojka z Jičína. Br. Chvojka byl rakouskou „spravedlností" odsouzen jako velezrádce a vězněn v Terezíně, kdež se stýkal s Principem velmi důvěrně. Svůj životopís mu napsal německy. Zajímavo jest, že Princip s nikým kromě bra Chvojky, s kým přišel do styku v Terezíně, nemluvil. Nikomu nevěřil. Muka jeho, jež mu lidé způsobovali, byla příliš veliká, než už aby patrně mohl vidět v člověku, byt by s ním býval sebe líp smýšlel, něco jiného než – nepřítele!

Čtouce jeho životopis vidíme všechen ten statečný, krásný idealismus mládí, za nimž Princip a jeho druzi šli, za nějž bojovali a život položili v těžkých kobkách žalářních!

Historie uchová všechny ty mladé hlavy jihoslovanské, které dovedly se obětovat pro vlast, národ i lidstvo ve věčně zářivé paměti!

Karel Nový

a pod. a to nutilo mne zpět do Sarajeva, kamž jsem odjel, a kde s velkým zájmem sledoval jsem vývoj událostí v našich jihoslovanských zemích. Zde zůstal jsem až do ledna 1914 a v této době denně sedal jsem v Národní Bibliotéce, četl a listoval knihy a spisy, studuje všechny složky našeho národního života, obzvláště ale jeho politickou polohu a situaci. Zaměstnával jsem se také mnoho socialistickými a anarchistickými ideami, ale nemohl jsem tyto akceptovati. Ne proto, že bych je považoval za škodlivé, n[ý]brž protože jsem považoval za jisté, že každý národ musí dříve národní svoji etapu prožíti.

Má idea, která dlouhý čas v mé duši krystalisovala, byla: Jihoslovanská jednota a osvobození z rakousko-uherského jha. Kdybych byl zůstal na živu (dnes jsem odumřel), žil bych jedině a pouze k uskutečnění této své idee — ale někdo musel v prvé řadě padnouti — já chtěl to být. V soukromém životě byl jsem spokojen se vším, co mi život dával, a s přáteli vycházel jsem s upřímnou láskou. Miloval jsem z celé duše a vřele a pro objekt svoji lásky obětoval jsem vše, to nejdražší, co jsem měl — — — —!!

Terezínská malá pevnost, v lednu 1916.

Gavrilo Princip

Ročník XIV. »Mladé Proudy« Strana 3.

Vlastní životopis Gavro Principa.*)

Narodil jsem se 27. července 1894 v Grabovo, malé vísce v Bosně, kde zůstal jsem u svých rodičů a do skončení náštěvy obecné školy. To byly nejkrásnější zlaté časy, kdy bezstarostně podléhal jsem kouzlu vlastního i cizího štěstí a nalézal všude jen lásku a krásu. Plakati a smáti se je tomu něco podobného. Rodiče moji byli chudí, ale milovali nás děti a starali se ze všech sil, aby nám zaopatřili slušnou lidskou existenci. Moje první lektura byla »lidové píně«, jejichž cena jak z esthetického, tak i morálního stanoviska jest ohromná. Lidová píseň nalezla již v mém nejútlejším mládí pevné msto v mé duši, vedle lásky k vlasti, lásky k lidu, jeho dobru a štěstí.

V r. 1906 vstoupil jsem do gymnasia. V nišich třídách byl jsem jedním z nejlepších a nejpilnějších žáků. Miloval jsem vášnivou láskou knhy, četl jsem stále a všechno, co mně náhoda přnesla do ruky, později výhradně krásnou literaturu (beletrii). Z živého dítěte, jakým jsem byl dosud, stával jsem se vlivem četby sentimentálním a náhle ve čtvrté třídě upadl jsem do stylu romantického — — byl jsem zamilován. Resultát byl: apathie proti »prosaickým« školním knihám — opustil jsem školu, celý rok jsem ztrávil v poetickém snění, četl a snil — — můj bůh byla láska — — — —

Bezprostředně před výbuchem balkánské války byl jsem v Srbsku. Měl jsem pevný úmysl jako dobrovolník bojovati proti staletému nepříteli mého národa — proti Turkům — ale pro službu tuto byl jsem uznán slabým a neschopným — první bolestná rána pro moji nadšenou duši.

Tato okolnost byla příčinou vyprostění z mých romantických snění dosavádních. Zůstal jsem v Bělehradě s úmyslem naskrze změniti svůj dosavádní způsob života a vážně pracovat a to přímo v centru našeho kulturního a sociálního života. Sáhl jsem tedy zase k těm »prosaickým« školním knihám a udělal jsem zkoušky — padalelně četl jsem, ale s větším smyslem pro lepší a hlubší lektury. Finančně byl jsem situován velmi špatně. Trpěl jsem hlad a často nemaje bytu, přenocoval jsem v parcích a pod. a to nutlo mne zpět do Sarajeva, kamž jsem odejel a kde s velkým zájmem sledoval jsem vývoj událostí v našich jihoslovanských zemích. Zde zůstal jsem až do ledna 1914 a v této době denně sedal jsem v Národní Bibliotéce, četl a listoval knihy a spisy, studuje všechny složky našeho národního života, obzvláště ale jeho politickou polohu a situaci. Zaměstnával jsem se také mnoho socialistickými a anarchistickými ideami, ale nemohl jsem tyto akceptovati. Ne proto, že bych je považoval za škodlivé, nýbrž proto že jsem považoval za jisté, že každý národ musí dříve národní svoji etapu prožíti.

Má idea, která dlouhý čas v mé duši krystalisvala, byla: Jihoslovanská jednota a osvobození z rakousko-uherského jha. Kdybych byl zůstal na živu (dnes jsem odumřel), žil bych jedině a pouze k uskutečnění této své idee — ale někdo musel v prvé řadě padnouti — já chtěl to být. V soukromém životě byl jsem spokojen se vším, co mi život dával, a s přáteli vycházel jsem s upřímnou láskou. Miloval jsem z celé duše a vřele a pro objekt svoji lásky obětoval jsem vše, to nejdražší, co jsem měl — — — —!!

Terezínská malá pevnost, v lednu 1910.

Gavrilo Princip.

*) Životopis Gavro Principa, který na sarajevské ulici 28. června 1914 zastřelil následníka rakouského trůnu France Ferdinanda a jeho ženu, zaslal nám br. Chvojka z Jičína. Br. Chvojka byl rakouskou »spravedlností« odsouzen jako velezrádce a vězněn v Terezíně, kdež se stýkal s Principem velmi důvěrně. Svůj životopis mu napsal německy. Zajímavo jest, že Princip s nikým kromě bra Chvojky, s kým přišel do styku v Terezíně, nemluvil. Nikomu nevěřil. Muka jeho, jež mu lidé způsobovali, byla příliš veliká, než už aby patrně mohl vidět v člověku, byť by s ním býval sebe líp smýšleľ, něco jiného než — nepřítele!

Čtouce jeho životopis vidíme všechen ten statečný, krásný idealismus mládí, za nímž Princip a jeho druzi šli, za nějž bojovali a život položili v těžkých kobkách žalářních!

Historie uchová všechny ty mladé hlavy jihoslovanské, které dovedly se obětovat pro vlast, národ i lidstvo ve věčně zářivé paměti!

Karel Nový.

Bohatství bez viny bylo by možno jen mezi lidmi netrpícími nouzí. Tam však, kde jako u nás, na každého boháče připadne několik set žebráků, nelze býti nevinně bohatým.

Lev Nikolajevič Tolstoi.

Uctívání památky Mistra Jana Husa.

Bylo ustáleným zvykem v dobách předválečných každoročně v prvých dnech červencových vzpomínati mučednické smrti Jana Husa.

Válečnými léty tento zvyk byl potlačen persekucí nepřátelské vlády rakouské. Nyní, kdy máme svůj vlastní stát, svoji republiku, lze očekávati, že oslavy ty budou ve větším rozsahu pořádány, než tomu bylo před r. 1914. Je však třeba všimnouti si toho, jak bylo vzpomínáno světlé památky mučedníka kostnického.

Přednáškami rozšiřovala se náležitá úcta k Janu Husovi mezi lidem českým, ale zapomínalo se, že bylo případnější mluviti místo o jeho životě a významu, o význačných rysech jeho života a srovnávati je s naším životem a naší dobou; o takých událostech z jeho činnosti, které by byly vzorem a povzbuzením pro naše smýšlení.

Při těchto oslavách zdálo se mnohým, že zejí prázdnotou, že jsou jen povrchní, neboť nevstoupil do těchto slavností duch Husův, jenž by oživil mysli a zanechal trvalejší pohnutí a povzbuzení k zlepšení našich skutků a povah.

Říkáme o sobě hrdě »Husův národ«; naskytá se však otázka, jsme-li tohoto názvu hodni, jsme-li opravdu Husovým národem?

Chceme-li býti potomky Husovými, potomky Táboritů, pak se musíme vniterně změnit, musíme již svým životem dosvědčovati své tvrzení. Nesmíme býti dvojakými a viklajícími se ve svém přesvědčení. Proti takým kázal přec Kazatel betlémský. Musíme se snažiti oživiti v sobě povahu Husovu, který raději šel na smrt, než aby ustoupil od poznání svého, od svého přesvědčení, které lišilo se od šířené víry.

Hus postavil se proti celému světu a neustoupil, ač hrozili a později i slibovali, nic nebylo tak silného, aby zviklalo a odvrátilo jej od jednou poznané vyšší pravdy.

Oslavovali jsme Husa čím dále tím hojněji a zdánlivě víc a více jsme zpřítomňovali jej. Způsob, jakým se to dělo, byl často nedůstojný. Jako modláři myslili jsme, že učiníme jeho duchu poctu, když postavíme kamenné pomníky, když zapálíme symbolické ohně, k nimž pak uspořádáme pochodňové průvody a objednanými řečmi budeme mluviti o životě a významu mučedníka. Myslíme, že hlučnými slavnostmi a různými obřadnostmi vykonáváme dost, aby se neřeklo o nás, že nejdeme s duchem času. Nepomyslí se na to, jak je vše to malicherné učinit i svoji povinnost k památce Husově tak dětinsky, jak se dosud namnoze děje. A dále: jací jsou to lidé, kteří stavěli se často v čelo oslav? A jak do hloubky vniká vše to, co se děje na počest velikána, který sám k sobě nesmrtelným činem vzbudil úctu celého světa?

Posuďme jen, smíme-li takým lidem svěřiti tak veliký a krásný úkol přiblížiti lid k pravdě. Myslívalo se, že zavedením osvětlení a pořádáním průvodů Husových nahradí se průvody církevní, parádní a duchově bezvýznamné kněžské slavnosti. Nesplnilo se však to, co bylo očekáváno. Průvody Husovy pořádali se nerušeně vedle církevních průvodů, týmž lidem, a co horšího, přečasto týmiž pořadateli. Tentýž velitel hasičů účastnil se průvodu Husova, aby zítra šel na procesí a nesl nebesa, s tím toliko rozdílem, že Husova slavnost konala se večer a církevní za dne. Týž vážený občan mluvil dnes o charakterové důslednosti a zítra šel k asistenci slavností církevních. Zástupy lidu naslouchaly řeči o obětavém mučednictví za pravdu, přesvědčení a svobodu, za mravnost a počtivost, aby zítra zvěděli, že řečník ve vlastním životě šlape pravdu, přesvědčení žádného nemá, o svobodě nemá ponětí, jsa despotou, počtivost a mravnost vyvrací svým nezřízeným životem. A lid tleská, uchvácen jsa řečí, aby příští dny šel kalným životem, za svým nízkým pudem, za svojí vášní a náruživostí, aby se dal volně vléci k nejbližší akci klerikální na důkaz, že Husovy oslavy jsou neškodné a bezvýznamné.

Nesmí nám stačiti, že Husovy oslavy jsou rok od roku četnější a že lid nevyslovuje jméno jeho již s opovržením. Ani rostoucí počet pomníků nedává nám záruky, že dosaženo všeho, po čem toužíme.

Zda pořadatelé těchto slavností přemýšleli o tom, co vše uctíváme v kostnickém Mučedníku?

V Husově uctívání musíme viděti celý vzdělavací program, cíl a prostředky i činnost vážnou, uvědomělou.

Husa musíme uctíti ne snad slavnostmi, leskem nadšených projevů, které hasnou, aniž by zanechaly hlubších dojmů. Proti tomu přec kázal též Jan Hus, když kázal proti světácké pompě.

My musíme uctívati v něm ideu velkou, vznešenou.

Uctíváme Husa jako kacíře, aniž bychom si byli náležitě představili, co to v XV. století znamenalo. Zda uvažovalo se o tom, jakou mají kacíři zásluhu ve vývoji duchovní kultury středověké? Dovedeme si náležitě představit jejich statečnost, které bylo třeba k přesunutí těžiště kultury?

V Husovi vidíme obnovitele křesťanství, nejen pro tehdejší dobu, ale pro vždy, ač zastánci strnulé věrouky nechtějí toho doznati. Kdo to byl, jenž v době zvrhlosti v církvi chtěl uplatnit pravdu Kristovu? Byl to snad některý z prelátů neb »svatých otců?« Ne. Byl to chudý, prostý muž, nadšený pro pravdu, byl to člen malého národa ve střední Evropě — byl to Jan Hus. Hus to byl, který měl odvahu vytknouti, že láska k bližnímu a k bohu je zaměněna pýchou církevních a světských vrchností, lakomstvím, zhýralostí a rozkošnictvím.

Za co ctíme kacíře? Ne za smrt, kterou podstoupil, ale za to, že vytrval ve svém přesvědčení a raději zemřel, než aby od tohoto ustoupil. Ne lítosť, ale obdiv nad statečností, vzbuzuje naší úctu tím větší a upřímnější čím větší je rozdíl v boji za pravdu mezi Husem, Jeronýmem a dnešními lidmi. Nepřejeme si snad smrti od dnešních bojovníků, ale aspoň jakési oběti.

Hus zemřel za své přesvědčení, za vyšší pravdu. Rozum přivedl jej od víry stanovené k víře odchylné, nedovolené. On by i dnes posuzoval svět, vědu a víru jinak a vedl by za opravy těchto třeba i větší boj, než vedl před pěti stoletími.

Úcty a vděčnosti zasluhuje tento muž, avšak úcta a vděčnost má býti v srdci, nejen zevnějšími projevy dáti je na jevo. Na venek toho není třeba. A má-li tato úcta býti opravdová, tedy se musíme skutkově držeti dle zářícího vzoru Husova a reformovati nejprve každý svoje vlastní nitro.

Chceme se zváti Husovým národem nejen ve chvíli oslav a nadšení, ale vždy. Tak si aspoň při slavnostech slibujeme. Rozpomeňme se však, zda tomu tak v dnešní době materialismu, nízkosti a slabosti opravdu je?

Což nemá snad každý z nás ve svém nitru co měniti. Myslím, že toho je hodně a proto snahou každého buď život svůj a celé chování své dle stkvělého života velikého mučedníka kostnického upraviti. To bude ta nejdůstojnější oslava kazatele betlémského a pak bude míti každý právo říkati o nás »Husův národ«.

Bohatstvím nelze konati dobro. Aby bohatý mohl konati dobro, musí se především zbaviti bohatství.

Lev Nikolajevič Tolstoj.

Илустр. „Vlastní životopis Gavro Principa". *Mladé proudy*, 10. 7. 1919. Национална библиотека Чешке Републике.

Biljana Andonovska, Petar Jevremović

"And That Good Fellow Was Writing": The Czech (Auto)Biography of Gavrilo Princip

Summary

The paper offers a contextualization and analysis of a short autobiographical note, claimed to be written by Gavrilo Princip himself in German in January 1916 in Terezin. Shortly upon the end of the First World War, in the summer of 1919, the document was synchronously published in the Czech (*Mladé proudy, Probuzení*) and Yugoslav periodicals (*Riječ Srba-Hrvata-Slovenaca, Demokratija*) and afterwards was reprinted several times in the inter-war period. As Princip's testamentary statement and/or one of the earlies postwar notes on Princip, this text confirms the intensity of the Yugoslav-Czech connections and the bond between their youth movements, but is also exceptionally important for a metacritical analysis of the gradual historical (re)shaping of the discourses and narratives on the perpetrator of the Sarajevo Assassination.

Keywords: Gavrilo Princip, autobiography, Young Bosnia, Sarajevo Assassination, First World War, Terezin, Jan Vlastimil Chvojka, Karel Nový, Martin Pappenheim, Czech-Serbian cultural relations